

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра педагогіки та психології

Меленчук Н.І.

ВІКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до організації самостійної роботи

**для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
освітньо-професійної програми спеціальності 014.09 Середня освіта
(Інформатика) денної та заочної форм навчання**

Одеса 2025

Рекомендовано навчально-методичною радою Міжнародного гуманітарного університету протокол № 1 від 29 серпня 2025 р.

Укладач

Меленчук Н.І. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та психології Міжнародного гуманітарного університету

Рецензенти:

Бринза І.В. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та диференціальної психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Бикова С.В. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри філософії, політології, психології та права Одеської державної академії будівництва та архітектури.

Вікова та педагогічна психологія. Навчально-методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Вікова та педагогічна психологія» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня освітньо-професійної програми спеціальності 014.09 Середня освіта (Інформатика) денної та заочної форми навчання [Електронне видання]. Одеса: МГУ, 2025. 73 с.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	4
Очікувані результати навчання	6
Тематичний зміст навчальної дисципліни	8
Структура навчальної дисципліни	14
Теми практичних занять та методичні рекомендації до підготовки	15
Завдання до самостійної роботи та методичні рекомендації до їх виконання	43
Приклад тестових завдань для самоперевірки.....	61
Питання до підсумкового контролю	66
Форми підсумкового контролю успішності здобувачів.....	69
Критерії оцінювання	70
Перелік рекомендованої літератури.....	72

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Методичні рекомендації розроблені для вивчення навчальної дисципліни «Вікова та педагогічна психологія» здобувачами вищої освіти, що навчаються на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти спеціальності 014.09 Середня освіта (Інформатика), на кафедрі педагогіки та психології Міжнародного гуманітарного університету.

Методичні рекомендації покликані забезпечити професійну компетентність майбутніх спеціалістів шляхом глибокого оволодіння знаннями з питань змісту основних психологічних понять, сучасних методів пізнання психіки людини, методів дослідження психічних явищ та процесів.

Методичні рекомендації містять плани практичних занять, завдання для виконання під керівництвом викладача та самостійної роботи студентів, питання для самоконтролю, творчі та практичні завдання, проблемні ситуації для самостійної роботи з курсу, тематику навчально-дослідних завдань, список рекомендованої літератури, перелік екзаменаційних питань.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Вікова та педагогічна психологія» є формування у майбутніх фахівців спеціальності 014.09 Середня освіта (Інформатика) за освітнім ступенем бакалавра системи знань про психологічні закономірності розвитку особистості на різних етапах онтогенезу, а також про вікові та індивідуальні особливості навчання і виховання учнів у сучасному освітньому, зокрема цифровому, середовищі. Дисципліна спрямована на розвиток практичних умінь застосування психологічних знань у педагогічній діяльності вчителя інформатики, організації пізнавальної діяльності учнів, ефективної педагогічної взаємодії та професійної комунікації з учасниками освітнього процесу різних вікових категорій.

Основними задачами дисципліни є:

- ознайомлення здобувачів із базовими поняттями, принципами та концепціями вікової й педагогічної психології, що становлять теоретичну основу професійної діяльності вчителя інформатики;
- розкриття специфіки психічного розвитку особистості на різних етапах онтогенезу, підходів до періодизації психічного розвитку та психологічних закономірностей процесів навчання і виховання учнів у сучасному освітньому середовищі;
- формування у здобувачів умінь і навичок застосування психологічних знань у практичній педагогічній діяльності, зокрема з урахуванням вікових та

індивідуальних особливостей учнів, а також активізація особистісного і творчого потенціалу майбутнього фахівця.

Під час вивчення навчальної дисципліни «Вікова та педагогічна психологія» здобувачі повинні:

знати:

- основи вікової психології: предмет, методи, основні закономірності, принципи та структуру науки, а також сучасні теоретичні підходи до аналізу психічного розвитку особистості;

- загальні закономірності розвитку психіки людини, умови, чинники та рушійні сили психічного розвитку, вікові та індивідуальні особливості пізнавальних процесів, емоційно-вольової та мотиваційної сфер особистості, що мають значення для організації навчальної діяльності учнів різного віку;

- основи педагогічної психології: психологічні особливості процесів навчання і виховання, роль соціальних інститутів виховання, методи формування творчо активної та самостійної особистості учня на різних етапах онтогенезу, а також психологічну сутність і специфіку педагогічної діяльності вчителя, зокрема в контексті викладання інформатики та роботи в сучасному освітньому середовищі.

уміти:

- застосовувати знання з вікової психології для організації навчальної діяльності, спілкування та педагогічної взаємодії з учнями різних вікових категорій, а також для створення освітніх умов, що сприяють гармонійному психічному розвитку особистості;

- урахувувати сензитивні періоди розвитку людини під час планування та реалізації навчально-виховного процесу, зокрема в контексті формування пізнавальних умінь і навичок учнів;

- орієнтуватися в сучасних психолого-педагогічних підходах і освітніх технологіях навчання знанням і поняттям, формування умінь і навичок, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів;

- використовувати вікові нормативи психічного розвитку для аналізу поведінки та навчальної діяльності учнів, а також для обґрунтованого застосування елементів психодіагностичної та корекційно-розвивальної роботи в межах професійної компетентності педагога;

- враховувати вікові та індивідуально-психологічні особливості учнів у психолого-педагогічній діяльності, зокрема під час викладання інформатики та організації навчальної взаємодії;

– аналізувати можливі витоки психологічних труднощів і проблем учнів у контексті їх онтогенетичного розвитку та визначати педагогічно доцільні шляхи підтримки й супроводу.

володіти навичками:

- здатність аналізувати вікові та індивідуально-психологічні особливості учнів і враховувати їх у навчальній та виховній діяльності;
- здатність створювати психологічно безпечне та підтримувальне освітнє середовище;
- здатність мотивувати навчальну діяльність учнів з урахуванням вікових особливостей та індивідуальних потреб;
- здатність диференціювати навчання відповідно до рівня розвитку, темпу діяльності та пізнавальних можливостей учнів;
- здатність враховувати вікові особливості сприймання інформації під час використання ІКТ;
- здатність до ефективної педагогічної комунікації з учнями різного віку, їх батьками та колегами;
- здатність оцінювати ефективність педагогічних рішень з урахуванням вікових норм розвитку;
- усвідомлення власних індивідуально-психологічних особливостей та їх впливу на педагогічний стиль.

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Процес вивчення навчальної дисципліни спрямований на формування елементів наступних компетентностей:

Інтегральна компетентність

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі у сфері середньої освіти.

Загальні компетентності:

ЗК1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні, здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

ЗК5. Здатність до міжособистісної взаємодії, здатність працювати в команді.

ЗК6. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності), здатність мотивувати людей та рухатись до спільної мети.

ЗК7. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя, здатність цінувати та поважати різноманітність та мультикультурність.

Спеціальні (фахові) компетентності

ФК5. Здатність здійснювати оцінювання та моніторинг результатів навчання учнів на засадах компетентнісного підходу, здатність здійснювати оцінювання рівня навчальних досягнень учнів, аналізувати результати їхнього навчання, навчати учнів самооцінювання та взаємооцінювання.

ФК12. Здатність враховувати в освітньому процесі вікові та індивідуальні особливості учнів для формування мотивації учнів та організації їхньої пізнавальної діяльності, розвитку позитивної самооцінки, я-ідентичності.

ФК13. Здатність формувати спільноту учнів, у якій кожен відчуває себе її частиною, здатність конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу, усвідомлюючи власні почуття та емоції, потреби, керувати власними емоційними станами, здатність до суб'єкт-суб'єктної (рівноправної та особистісно зорієнтованої) взаємодії з учнями в освітньому

процесі, залучення батьків до освітнього процесу на засадах партнерства.

ФК14. Здатність забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови для кожного учня, залежно від його індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, здатність до педагогічної підтримки осіб з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому середовищі.

Програмні результати навчання:

РН4. Реалізовувати свої громадянські права і обов'язки, усвідомлювати та утверджувати цінності демократичного суспільства у професійній діяльності, володіти методиками формування та розвитку ціннісних ставлень в учнів.

РН13. Усвідомлювати вплив вікових особливостей учнів на різні сфери їх розвитку, психічні процеси та використовувати відповідні форми і методи роботи з учнями; розпізнавати індивідуальні особливості учнів (навчальні стилі, типи темпераменту, особливості розвитку тощо) та враховує їх під час планування та здійснення освітнього процесу, враховувати в освітньому процесі вікові та індивідуальні особливості учнів для формування мотивації учнів та організації їхньої пізнавальної діяльності, розвитку позитивної самооцінки, я-ідентичності.

РН14. Підтримувати взаємодію між учнями для сприяння їхньому соціальному розвитку, формувати навички взаємодопомоги та співпраці, взаємодіяти з учасниками освітнього процесу конструктивно та безпечно, поважаючи розмаїття думок і поглядів, приймаючи та поцінуючи інакшість, взаємодіяти з учасниками освітнього процесу на засадах партнерства.

РН15. Усвідомлювати власні почуття та емоції, потреби, керувати власними емоційними станами, володіти способами запобігання професійному вигоранню.

РН6. Добирати дидактичні матеріали для вивчення учнями окремих тем/розділів навчальної програми відповідно до обов'язкових результатів навчання, добирати доцільні сучасні методики і технології навчання, виховання і розвитку учнів засобами освітньої галузі/навчального предмету (інтегрованого курсу) відповідно до визначених теми, мети і завдань уроку, використовувати навчальний матеріал з метою розвитку в учнів ключових компетентностей і вмінь, спільних для всіх компетентностей, навчати учнів застосовувати їх на практиці, моделювати навчальні заняття на основі компетентнісного, діяльнісного, особистісно-зорієнтованого підходів.

ТЕМАТИЧНИЙ ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль I.

ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ЛЮДИНИ НА РІЗНИХ ВІКОВИХ ЕТАПАХ ЖИТТЯ

Тема 1. Предмет, завдання і методи вікової психології.

Предмет вікової психології. Розділи вікової психології. Зв'язок вікової психології з іншими науками. Історичний розвиток вікової психології та її внесок у формування гуманістичних і моральних цінностей освіти. Галузі вікової психології: дитяча психологія, психологія молодшого школяра, психологія підлітка, психологія ранньої юності, психологія дорослої людини, геронтопсихологія (психологія старості). Проблеми та завдання сучасної вікової психології. Поняття вік та дитинство у віковій психології. Методи дослідження вікової психології.

Тема 2. Закономірності психічного розвитку особистості в онтогенезі.

Поняття розвитку: форми, властивості, критерії та закони розвитку. Специфіка та показники психічного розвитку людини. Основні закономірності психічного розвитку дитини: нерівномірність, інтеграція психіки, пластичність і можливість компенсації. Біологічні та соціальні фактори психічного розвитку. Генотип та вроджені якості організму. Дозрівання як передумова психічного розвитку. Біогенетичний та соціогенетичний підходи до розвитку психіки дитини. Активність особистості як фактор психічного розвитку. Проблема рушійних сил психічного розвитку. Навчання і розвиток: взаємозв'язок та взаємовплив. Поняття рівня актуального розвитку і зони найближчого розвитку (Л. С. Виготський). Інтеріоризація та екстеріоризація як механізми розвитку в процесі навчання. Психічний розвиток та діяльність. Складові віку за Л.С. Виготським. Провідна діяльність, соціальна ситуація розвитку вікового періоду. Кризові періоди розвитку. Психічні новоутворення.

Тема 3. Основні теоретичні концепції психічного розвитку особистості.

Уявлення про психічний розвиток у роботах С. Холла (теорія рекапітуляції). Уявлення про психічний розвиток у роботах Дж. Локка (теорія «чистої дошки»). Класичний психоаналіз (ортодоксальний). Теорія та періодизація З. Фрейда. Теорія і періодизація Е. Еріксона (неопсихоаналіз). Біхевіоризм (Дж. Уотсон, Дж. Годфруа, К. Флейк-Хобсон, Б. Скіннер) про особливості розвитку дитини. Основні положення теорії соціального навчання (Н. Міллер, Дж. Доллард, Р. Сірс). Три способи формування поведінки:

позитивне і негативне підкріплення, покарання, відсутність підкріплення. Генетична психологія про закономірності розвитку інтелекту. Гуманістична психологія (К. Роджерс, А. Маслоу, В. Франкл, С. Сатір, Ш. Бюлер) про закономірності дитячого розвитку. Теорія та періодизація Ж. Піаже. Інтелектуальний розвиток дитини за Дж. Брунером. Вікова періодизація Д.Б. Ельконіна. Культурно-історична концепція Л. С. Виготського.

Тема 4. Психічний розвиток дитини раннього віку.

Особливості розвитку новонародженого. Криза новонародженості. «Комплекс пожвавлення». Соціальна ситуація розвитку та провідна діяльність немовляти. Гра-маніпуляція. Новоутворення періоду немовляти. Спілкування з дорослими і його значення в психічному розвитку немовляти. Феномен «госпіталізму» та його наслідки. Виникнення прихильності у немовлят. Стадії реакції дитини на розлучення з матір'ю (за Дж. Боулбі). Криза першого року життя. Соціальна ситуація розвитку в ранньому дитинстві. Провідна діяльність у ранньому дитинстві. Новоутворення в ранньому дитинстві. Виникнення відчуття «Я сам» та самосвідомості. Криза трьох років.

Тема 5. Психічний та особистісний розвиток дитини дошкільного віку.

Соціальна ситуація розвитку в дошкільному віці. Провідна діяльність у дошкільному віці та її розвиток протягом періоду. Новоутворення дошкільного віку. Розвиток мовлення у дошкільному віці. Особливості сенсорного розвитку дошкільника. Розумовий розвиток дошкільника. Розвиток особистості дошкільника. Криза 6-7 річного віку. Психологічна готовність дошкільника до навчання в школі: інтелектуальна, особистісна, емоційно-вольова, соціально-психологічна. Методи діагностики психологічної готовності до навчання дітей 6-7 річного віку.

Тема 6. Психологія молодшого школяра.

Загальна характеристика розвитку молодшого школяра. Анатомо-фізіологічні можливості молодшого школяра. Соціальна ситуація розвитку молодшого школяра. Адаптація першокласника до школи. Навчальна діяльність як провідна діяльність у молодшому шкільному віці. Новоутворення молодшого шкільного віку. Особливості пізнавальної сфери молодшого школяра. Формування особистості дитини у молодшому шкільному віці. Особливості розвитку емоційно-вольової сфери у молодшому шкільному віці.

Тема 7. Психологічні особливості підлітка.

Загальна характеристика психічного і особистісного розвитку підлітка. Анатомо-фізіологічна перебудова і її відображення в психологічних особливостях віку. Соціальна ситуація розвитку і провідна діяльність.

Психологічні новоутворення підліткового віку. Кризи підліткового періоду. Перебудова навчальної діяльності і її психологічне значення. Якісні зміни у пізнавальній сфері підлітка. Особливості формування особистості підлітка. Акцентуації характеру в підлітковому віці.

Тема 8. Психологія юнацького віку.

Загальні особливості ранньої юності. Новоутворення раннього юнацького віку. Ідентичність. Криза ідентичності. Особистісне та професійне самовизначення старшокласників. Розвиток самосвідомості у ранній юності. Особливості спілкування у ранній юності. Показники соціально-психологічної готовності випускника школи до самостійного життя. Загальні особливості зрілої юності. Соціальна ситуація розвитку в зрілій юності. Вікові особливості прийняття рішень про кар'єру на етапі зрілої юності. Розвиток самосвідомості в зрілому юнацькому віці. Дружба в зрілому юнацькому віці.

Змістовий модуль II.

ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ: РОЗДІЛИ ТА РОЗВИТОК НАУКИ

Тема 9. Предмет, завдання та методи педагогічної психології.

Педагогічна психологія як галузь психологічної науки. Погляди провідних вітчизняних і зарубіжних науковців на специфіку предмету педагогічної психології. Розділи педагогічної психології. Психологія навчання, психологія виховання, психологія особистості педагога та педагогічного колективу. Завдання педагогічної психології. Основні проблеми й завдання психології педагогічної на сучасному етапі її розвитку. Методи педагогічної психології і специфіка їх застосування при роботі з дітьми дошкільного віку.

Тема 10. Психологічні основи навчання.

Співвідношення понять «учіння», «научіння», «засвоєння», «навчальність», «навчання». Види учіння й научіння. Навчальність та її основні показники. Проблема взаємозв'язку між навчанням і психічним розвитком. Учбова діяльність як форма учіння. Структура учбової діяльності та чинники її успішності. Психологічні засади ефективного формування знань, навичок, умінь. Психолого-педагогічні аспекти взаємодії дитини із сучасними інформаційно-комунікативними засобами у процесі учіння. Програмоване навчання та проблемне навчання: основні засади й можливості застосування у контексті дошкільної освіти. Базові підходи до побудови управління навчанням дитини: алгоритм лінійний, розгалужений та адаптивний. Діяльнісний та особистісно-зорієнтований підходи в навчанні. Теорія поетапного формування розумових дій (П.Я. Гальперін). Сучасні методики і

технології навчання інформатики. Добір дидактичних матеріалів відповідно до результатів навчання. Компетентнісне оцінювання результатів навчання учнів. Формувальне й підсумкове оцінювання: функції та відмінності. Критеріальне оцінювання навчальних досягнень з інформатики. Моніторинг результатів навчання в освітньому процесі. Оцінювання як чинник навчальної мотивації учнів. Самооцінювання та взаємооцінювання в компетентнісному навчанні. Вплив системи компетентнісного оцінювання та моніторингу результатів навчання на якість освіти та розвиток учнів.

Тема 11. Психологія виховання.

Загальна психологічна характеристика виховання як складової освітнього процесу. Взаємозв'язок навчання й виховання. Базові психологічні підходи до організації виховання: технологічний, гуманістичний і діяльнісний. Підкріплення як основа формування бажаної поведінки в контексті біхевіорально зорієнтованого виховання. Позитивні й негативні підкріплення (покарання). Безумовна позитивна увага до дитини як основа гуманістично зорієнтованого виховання. Концепція виховного процесу із глибинним психозануренням (І.Д. Бех). Провідні принципи діяльнісного підходу у вихованні. Основні психологічні механізми впливу у вихованні: приклад і наслідування, психічне зараження, навіювання, переконування і санкціонування. Їх форми та передумови ефективності. Критерії та рівні вихованості дитини. Моральність як глобальний показник вихованості. Концепція рівнів і стадій морального розвитку особистості (Л. Кольберг). Психологічні аспекти виховання характеру дитини. Вікові аспекти виховання дошкільників.

Тема 12. Психологічні аспекти індивідуалізації та диференціалізації педагогічної взаємодії.

Загальні психолого-педагогічні засади індивідуалізації та диференціації дошкільної освіти. Основні принципи розвитку індивідуальності дошкільника (за В.У. Кузьменко). Обдаровані діти в умовах ДНЗ. Поняття «дитячої обдарованості» й основні типи обдарованих дітей. Психолого-педагогічні засади індивідуального підходу до обдарованих дошкільників. Вихованці «групи ризику» та індивідуальна робота з ними (діти із затримкою психічного розвитку, діти із синдромом гіперактивності та дефіциту уваги, соціально й педагогічно занедбані діти, агресивні діти, тривожні діти, замкнені та сором'язливі діти). Функціональна асиметрія головного мозку і діти-шульги. Повага до різноманіття та мультикультурності як психолого-педагогічна основа індивідуалізації освітнього процесу. Гендерні аспекти навчання й виховання. Психолого-педагогічні засади інклюзивної дошкільної освіти (загальна характеристика). Здатність до педагогічної підтримки осіб з

особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому середовищі. Соціальна взаємодія та партнерство в освітньому процесі на засадах поваги до різноманіття думок і поглядів, прийняття та поцінування інакшості.

Тема 13. Психологія особистості педагога.

Клас соціономічних професій: загальні вимоги. Поняття «соціального інтелекту» та «соціальної компетентності» як інтегративного чинника успішності взаємодії з людьми. Професіограма педагогічної професії як професії типу «Людина – Людина». Структура педагогічних здібностей. Здібності «вчительські» та «виховательські» (за Р.С. Немовим). Здібності педагога в контексті функціонування цілісної педагогічної системи. Рівні педагогічних здібностей. Педагогічна чутливість (за Н.В. Кузьміною) та успішність (за М.О. Аміновим) як основні критерії прояву педагогічних здібностей. Педагогічні здібності вихователя дошкільного навчального закладу. Проблема «емоційного вигорання» в контексті професійної придатності педагога. Основні симптоми, причини та стадії «емоційного вигорання». Специфіка синдрому «емоційного вигорання» вихователя ДНЗ. Психологічні ресурси педагога: збереження психічного здоров'я, рухова активність і здоровий спосіб життя як умова професійної ефективності. Динаміка професійного становлення та професійна самореалізація педагога.

Тема 14. Психологія педагогічного спілкування і колективу.

Загальна психологічна характеристика педагогічного спілкування: комунікативний аспект педагогічного спілкування, перцептивний аспект педагогічного спілкування, інтерактивний аспект педагогічного спілкування. Проблема комунікативних бар'єрів у педагогічному спілкуванні та їх специфіка при взаємодії з дошкільником. Феномени педагогічних стереотипів та ефектів соціальної перцепції, їх особливості при сприйнятті вихованців дошкільного віку. Проблема педагогічного конфлікту та основні його типи в умовах ДНЗ. Стилі педагогічного спілкування. Специфіка стилів педагогічного спілкування вихователя дітей дошкільного віку (за А.Г. Ісмагіловою). Педагогічна емпатія і такт. Психологія педагогічного колективу. Соціально-психологічний клімат педагогічного колективу, його основні складові та чинники функціонування. Специфіка закладу дошкільної освіти.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин							
	денна форма				Заочна форма			
	усього	у тому числі			усього	у тому числі		
		лекц.	прак	сам. роб.		лекц.	прак	сам. роб.
Змістовий модуль І.								
ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ЛЮДИНИ НА РІЗНИХ ВІКОВИХ ЕТАПАХ ЖИТТЯ								
Тема 1. Предмет, завдання і методи вікової психології.	6	2	1	4	8	2	-	6
Тема 2. Закономірності психічного розвитку особистості в онтогенезі.	10	2	1	6	10	2	-	8
Тема 3. Основні теоретичні концепції психічного розвитку особистості.	12	4	2	6	12	2	-	10
Тема 4. Психічний розвиток дитини раннього віку.	12	4	2	6	11	-	1	10
Тема 5. Психічний та особистісний розвиток дитини дошкільного віку.	12	4	2	6	11	-	1	10
Тема 6. Психологія молодшого школяра.	12	4	2	6	11	-	1	10
Тема 7. Психологічні особливості підлітка.	12	4	2	6	11	-	1	10
Тема 8. Психологія юнацького віку.	10	2	2	6	10	-	-	10
Змістовий модуль ІІ.								
ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ: РОЗДІЛИ ТА РОЗВИТОК НАУКИ								
Тема 9. Предмет, завдання та методи педагогічної психології.	10	2	2	6	8	2	-	6
Тема 10. Психологічні основи навчання.	10	2	2	6	12	2	-	10
Тема 11. Психологія виховання.	10	2	2	6	13	2	1	10
Тема 12. Психологічні аспекти індивідуалізації та диференціалізації педагогічної взаємодії.	12	4	2	6	11	-	1	10
Тема 13. Психологія особистості педагога.	12	4	2	6	11	-	1	10
Тема 14. Психологія педагогічного спілкування і колективу.	10	2	2	6	11	-	1	10
Усього годин	150	42	26	82	150	12	8	130
ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ – ЕКЗАМЕН								

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПІДГОТОВКИ

Змістовий модуль І. ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ЛЮДИНИ НА РІЗНИХ ВІКОВИХ ЕТАПАХ ЖИТТЯ

Тема 1. Предмет, завдання і методи вікової психології

План:

1. Предмет і завдання вікової психології.
2. Історичний розвиток вікової психології та її внесок у формування гуманістичних і моральних цінностей освіти.
3. Галузі вікової психології, їх характеристика.
4. Характеристика основних методів вікової психології.
5. Лонгитюдний метод та його застосування у віковій психології.

Питання для самоконтролю:

1. Що є предметом вікової психології?
2. Які основні завдання вікової психології як наукової галузі?
3. Як у віковій психології визначається поняття «вік»?
4. Які передумови виникнення вікової психології як самостійної науки?
5. Як вікова психологія пов'язана з педагогікою?
6. Які основні методи дослідження використовуються у віковій психології?
7. Що таке лонгитюдний метод і в чому його переваги?
8. Які виклики постають перед віковою психологією в умовах цифровізації освіти?

Завдання для усного виконання в аудиторії:

1. Поясніть і порівняйте поняття: «хронологічний вік», «біологічний вік», «психологічний вік». Чи завжди ці види віку збігаються? Наведіть приклади.
2. Обґрунтуйте твердження: «Вікова психологія є основою гуманістичного підходу в освіті». Як знання вікових особливостей впливає на ставлення педагога до дитини? Які негативні наслідки має ігнорування вікових закономірностей?
3. Поясніть, як знання вікової психології можуть бути корисними: у професійній діяльності; у повсякденному житті; у взаємодії з дітьми, підлітками та людьми старшого віку.

Практико-орієнтоване завдання

1. Уявіть, що вам потрібно дослідити особливості адаптації першокласників до школи.

Питання для обговорення:

- Які методи ви оберете?
 - Чому саме ці методи є доцільними?
 - Які труднощі можуть виникнути під час дослідження?
2. Поясніть, як поєднання кількох методів (методологічна триангуляція) підвищує достовірність результатів вікового дослідження. Які методи доцільно поєднувати? Чому одного методу зазвичай недостатньо?
 3. Поясніть, чому результати вікових досліджень не можна механічно переносити з однієї вікової групи на іншу.

Література:

- Василенко Л., Савчин М. Вікова психологія. Київ: Академія, 2021. 376 с.
- Вікова психологія: навч. посібник / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасєка. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 375 с.
- Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури. 2019. 128 с.
- Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: навчальний посібник, 4-те вид., випр. і доп. Київ: Каравела, 2020. 418 с.
- Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. 5-те видання, перероблене, доповнене. Київ: Академія, 2021. 376 с.

Тема 2. Закономірності психічного розвитку особистості в онтогенезі

План:

1. Основні теорії психічного розвитку.
2. Проблема рушійних сил психічного розвитку.
3. Сенситивні періоди розвитку різних психічних властивостей.
4. Поняття рівня актуального розвитку і зони найближчого розвитку.
5. Складові віку за Л.С. Виготським.

Питання для самоконтролю:

1. Як у психології визначається поняття психічного розвитку особистості?
2. У чому полягають основні закони психічного розвитку людини?
3. У чому проявляється нерівномірність психічного розвитку дитини?
4. Що означає пластичність психіки та можливість компенсації порушених функцій?
5. Яку роль відіграють біологічні та соціальні фактори у психічному розвитку?
6. У чому полягає проблема рушійних сил психічного розвитку та які підходи до її розв'язання існують?
7. Як співвідносяться навчання і розвиток у контексті понять рівень актуального розвитку і зона найближчого розвитку за Л. С. Виготським?

Завдання для усного виконання в аудиторії:

1. Обґрунтуйте або спростуйте твердження: «Генотип повністю визначає психічний розвиток особистості».
2. Поясніть, чому знання закономірностей психічного розвитку є необхідними:
 3. для психолога; для педагога; для роботи з дітьми різного віку.
4. Охарактеризуйте складові віку за Л. С. Виготським, спираючись на такі орієнтири:
 - **Соціальна ситуація розвитку**
 - Які провідні соціальні відносини визначають розвиток дитини в певному віці?
 - Як змінюється позиція дитини у системі «дитина – дорослий – суспільство»?
 - **Провідна діяльність**
 - Яка діяльність є визначальною для розвитку психіки в цьому віковому періоді?
 - Які психічні процеси та якості формуються в цій діяльності?

- **Психічні новоутворення**

- Які нові психічні якості, структури або способи поведінки з'являються?
- Чому саме ці новоутворення є показниками переходу до наступного вікового етапу?

Практико-орієнтоване завдання

Проаналізуйте освітню ситуацію (кейс)

Учень молодшого шкільного віку самостійно виконує обчислення з додавання й віднімання, але відчуває труднощі під час розв'язування текстових задач. За допомогою вчителя (пояснення, навідні запитання, спільний аналіз умови) дитина поступово опановує спосіб розв'язання.

Завдання до кейсу:

- визначте рівень актуального розвитку дитини;
- окресліть її зону найближчого розвитку;
- поясніть роль учителя в організації розвитку дитини.

Література:

- Василенко Л., Савчин М. Вікова психологія. Київ: Академія, 2021. 376 с.
- Вікова психологія: навч. посібник / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасєка. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 375 с.
- Пісоцький В.П., Горянська А.М. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі. Київ: Центр учбової літератури, 2019.144 с.
- Поліщук В.М. Віковий кризовий розвиток людини від народження до дорослості. Київ: Університетська книга. 2020. 460 с.
- Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: навчальний посібник, 4-те вид., випр. і доп. Київ: Каравела, 2020. 418 с.
- Психологія людини: Л. С. Виготський та сучасна наука : зб. ст. / за ред. М. В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. Вип. 1. 127 с.
- Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. 5-те видання, перероблене, доповнене. Київ: Академія, 2021. 376 с.

Тема 3. Основні теоретичні концепції психічного розвитку особистості

План:

1. Вікова періодизація за З. Фройдом.
2. Теорія і періодизація за Е. Еріксоном.
3. Стадії інтелекту за Ж. Піаже.
4. Інтелектуальний розвиток дитини за Дж. Брунером.
5. Вікова періодизація Д.Б. Ельконіна.

Питання для самоконтролю:

1. Які стадії психосексуального розвитку виокремлює З. Фройд?
2. У чому полягає основна ідея психосоціального розвитку за Еріксоном?
3. Які стадії розвитку особистості виокремлює Еріксон?
4. Як Піаже розуміє інтелектуальний розвиток дитини? Які стадії когнітивного розвитку він виокремлює?
5. Що таке асиміляція та акомодация?
6. Які форми (способи) представлення знань виокремлює Брунер?
7. На чому ґрунтується вікова періодизація Ельконіна? Які вікові періоди виокремлює Ельконін?

Завдання для усного виконання в аудиторії:

1. Поясніть, що таке вікова періодизація і навіщо вона потрібна в психології. Чи можна пояснити розвиток людини однією універсальною періодизацією? Чому різні автори пропонують різні підходи?
2. *Рольова міні-дискусія*
Розподіліть ролі та обговоріть, що є головним чинником психічного розвитку дитини?
 - «прибічник біологічного підходу»;
 - «прибічник соціального підходу»;
 - «прибічник діяльнісного / культурного підходу».

Практико-орієнтоване завдання

1. Кожній групі пропонується короткий опис ситуації. Необхідно:
 - визначити, яка теорія розвитку пояснює ситуацію;
 - аргументувати вибір;
 - вказати обмеження такого пояснення.

Ситуації (приклад):

- Психолог пояснює поведінку підлітка виключно впливом спадковості та «природних стадій розвитку».

- Учитель переконаний, що будь-яку дитину можна сформувати через правильне навчання і виховання.
- Розвиток дитини пояснюють через її активну взаємодію з дорослим і навчання.

2. Аналіз педагогічної ситуації

Учитель вимагає від усіх учнів однакових результатів і пояснює невдачі «відсутністю здібностей».

Завдання:

- Яка теорія розвитку лежить в основі такого підходу (явно або приховано)?
- Які ризики має така позиція?
- Як би запропонували змінити підхід представники різних теорій?

Література:

- Василенко Л., Савчин М. Вікова психологія. Київ: Академія, 2021. 376 с.
- Вікова психологія: навч. посібник / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасека. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 375 с.
- Пісоцький В.П., Горянська А.М. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 144 с.
- Поліщук В.М. Віковий кризовий розвиток людини від народження до дорослості. Київ: Університетська книга. 2020. 460 с.
- Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: навчальний посібник, 4-те вид., випр. і доп. Київ: Каравела, 2020. 418 с.
- Психологія людини: Л. С. Виготський та сучасна наука : зб. ст. / за ред. М. В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. Вип. 1. 127 с.
- Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. 5-те видання, перероблене, доповнене. Київ: Академія, 2021. 376 с.

Тема 4. Психічний розвиток дитини раннього віку

План:

1. Особливості розвитку новонародженого. Криза новонародженості.
2. Соціальна ситуація розвитку та провідна діяльність немовляти.
3. Новоутворення періоду немовляти.
4. Криза першого року життя.
5. Соціальна ситуація розвитку та провідна діяльність в ранньому дитинстві.
6. Новоутворення в ранньому дитинстві. Виникнення відчуття «Я сам» та самосвідомості.
7. Психологічний аналіз кризи трьох років.

Питання для самоконтролю:

1. Які основні психологічні особливості розвитку новонародженого?
2. Що таке криза новонародженості і чому її вважають першою віковою кризою?
3. Як характеризується соціальна ситуація розвитку немовляти?
4. Яку роль відіграє емоційне спілкування у психічному розвитку немовляти?
5. Які основні психічні новоутворення формуються в період немовляти?
6. У чому полягає сутність кризи першого року життя?
7. Як змінюється соціальна ситуація розвитку дитини в ранньому дитинстві?
8. Чому предметно-маніпулятивна діяльність стає провідною в цьому віці?
9. Яку роль відіграє мова у розвитку діяльності та мислення дитини раннього віку?
10. Які психічні новоутворення характерні для раннього дитинства? Як виникає відчуття «Я сам» і що воно означає для розвитку особистості?
11. Які основні прояви кризи трьох років у поведінці дитини?

Завдання для усного виконання в аудиторії:

1. Проаналізуйте феномен госпіталізму. Обговоріть: у чому полягає суть госпіталізму; які його психологічні наслідки; чому дефіцит спілкування є небезпечним у ранньому віці.
2. Поясніть, як формується прихильність у немовляти. Яка роль матері (або значущого дорослого) при цьому? Що означає емоційна безпека як умова розвитку?

Практико-орієнтоване завдання:

1. *Ситуація для аналізу.* Дитина отримує догляд (їжа, сон, гігієна), але мінімум емоційного контакту.
Проаналізуйте значення спілкування з дорослими у психічному розвитку немовляти. Які ризики це створює для розвитку? Які психічні функції можуть не сформуватися повноцінно?
2. *Ситуація для аналізу.* Дитині 1 рік 8 місяців. У зв'язку з виходом матері на роботу дитина почала відвідувати ясла. У перші дні дитина голосно плакала при розставанні, відмовлялася від їжі, тягнулася до дверей. Через кілька тижнів вона стала менш активною, майже не плаче, мало реагує на виховательку, часто сидить осторонь і не виявляє інтересу до іграшок.
 - Визначте, які стадії реакції на розлуку (за Боулбі) проявляються в описаній ситуації.
 - Поясніть, чому зменшення плачу не завжди є позитивним показником адаптації.
 - Спрогнозуйте можливі віддалені наслідки для психічного розвитку дитини за умови тривалої розлуки без належної підтримки.
 - Запропонуйте 2–3 рекомендації для дорослих (матері, вихователя) з метою зменшення негативних наслідків розлуки.

Література:

- Василенко Л., Савчин М. Вікова психологія. Київ: Академія, 2021. 376 с.
- Вікова психологія: навч. посібник / О. П. Сергеєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасека. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 375 с.
- Пісоцький В.П., Горянська А.М. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 144 с.
- Поліщук В.М. Віковий кризовий розвиток людини від народження до дорослості. Київ: Університетська книга. 2020. 460 с.
- Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. 5-те видання, перероблене, доповнене. Київ: Академія, 2021. 376 с.

Тема 5. Психічний та особистісний розвиток дитини дошкільного віку

План:

1. Соціальна ситуація розвитку в дошкільному віці.
2. Сюжетно-рольова гра та її особливості в дошкільному віці.
3. Розвиток особистості дошкільника.
4. Криза 6-7 річного віку.
5. Готовність дошкільника до навчання у школі. Види психологічної готовності до навчання у школі.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке соціальна ситуація розвитку і як вона проявляється в дошкільному віці?
2. Які особливості взаємодії дитини-дошкільника з дорослими?
3. Як змінюється роль однолітків у житті дошкільника?
4. Чому сюжетно-рольова гра є провідною діяльністю дошкільного віку?
5. Яким чином у грі формуються соціальні ролі та правила поведінки?
6. Як формується самооцінка дошкільника?
7. У чому полягає психологічна сутність кризи 6–7-річного віку?
8. Якою має бути позиція дорослого під час переживання дитиною кризи 6–7 років?
9. Що означає психологічна готовність дитини до шкільного навчання?
10. Які види психологічної готовності до школи виокремлюють?

Завдання для усного виконання в аудиторії:

1. Поясніть, чому дитина, яка добре знає літери й цифри, може бути неготовою до школи.
2. Порівняйте роль гри та навчальної діяльності в дошкільному віці.
3. Чому наприкінці дошкільного віку дитина може відмовлятися від «дитячих» ігор і прагнути виглядати дорослішою?
4. Які ознаки поведінки дитини можуть свідчити про її психологічну неготовність до школи, навіть за високого рівня знань?
5. Як би ви пояснили батькам, чому гра є необхідною умовою розвитку дошкільника, а не «марною тратою часу»?

Практико-орієнтоване завдання:

1. *Ситуація для аналізу.* Дитина 5 років охоче відвідує дитячий садок, прагне спілкуватися з однолітками, але постійно звертається до вихователя за підтвердженням правильності своїх дій.

- Які особливості соціальної ситуації розвитку дошкільника проявляються в цій ситуації?
 - Яку роль відіграє дорослий у розвитку дитини?
 - Чи є така поведінка віковою нормою?
2. *Ситуація для аналізу.* Дитина 5,5 років після невдачі в малюванні каже: «Я не вмію малювати, у мене нічого не виходить», і відмовляється продовжувати завдання.
- Які особливості самооцінки дошкільника проявляються в цій ситуації?
 - Як дорослий може підтримати розвиток особистості дитини?
 - Які наслідки може мати часте негативне оцінювання з боку дорослих?
3. *Ситуація для аналізу.* Дитина добре рахує, читає, знає літери, але швидко втомлюється, уникає виконання завдань за інструкцією та важко взаємодіє з однолітками.
- Які компоненти психологічної готовності до школи є недостатньо сформованими?
 - Чи можна вважати таку дитину психологічно готовою до навчання?
 - Які педагогічні або психологічні заходи доцільно рекомендувати?

Література:

- Василенко Л., Савчин М. Вікова психологія. Київ: Академія, 2021. 376 с.
- Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 112 с.
- Вікова психологія: навч. посібник / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасєка. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 375 с.
- Пісоцький В.П., Горянська А.М. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 144 с.
- Поліщук В.М. Віковий кризовий розвиток людини від народження до дорослості. Київ: Університетська книга. 2020. 460 с.
- Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. 5-те видання, перероблене, доповнене. Київ: Академія, 2021. 376 с.

Тема 6. Психологія молодшого школяра

План:

1. Соціальна ситуація розвитку молодшого школяра.
2. Адаптація першокласника до школи.
3. Навчальна діяльність як провідна діяльність у молодшому шкільному віці.
4. Новоутворення молодшого шкільного віку.
5. Формування особистості дитини у молодшому шкільному віці.
6. Особливості розвитку емоційно-вольової сфери у молодшому шкільному віці.
7. Формування взаємовідносин, розвиток комунікативних здібностей у молодших школярів.

Питання для самоконтролю:

1. Як змінюється соціальна ситуація розвитку з початком шкільного навчання?
2. Як змінюється позиція дитини у системі «дитина – дорослий – однолітки»?
3. Що таке психологічна адаптація першокласника до школи?
4. Які основні труднощі адаптації можуть виникати у першокласників?
5. Чому навчальна діяльність вважається провідною у молодшому шкільному віці?
6. Чим навчальна діяльність відрізняється від ігрової?
7. Яку роль відіграє вчитель у формуванні навчальної діяльності молодшого школяра?
8. Які основні новоутворення характерні для молодшого шкільного віку?
9. Які зміни відбуваються у самосвідомості дитини молодшого шкільного віку?
10. Які особливості емоційного розвитку характерні для молодшого шкільного віку?
11. Яке значення має дитячий колектив для розвитку особистості?

Завдання для усного виконання в аудиторії:

1. Уявіть, що в початковій школі тимчасово скасували оцінки.
Обговоріть (усно або письмово):
 - як це вплине на мотивацію учнів;
 - які зміни відбудуться в емоційному стані дітей;
 - які переваги та ризики такого підходу.

Практико-орієнтоване завдання:

Кейс для групової роботи.

Робота здійснюється в малих групах (4–5 осіб). Час на обговорення: 12–15 хв.

Презентація результатів: 3 хв від групи.

Учень 1–2 класу виконує навчальні вимоги школи, але лише за умови постійного контролю дорослого. Без нагадувань учителя або батьків дитина не приступає до завдання, швидко відволікається, не доводить роботу до кінця.

Обговоріть і визначте:

які компоненти психологічного розвитку молодшого школяра ще недостатньо сформовані (довільна регуляція, мотивація навчання, внутрішній план дій, відповідальність);

які психічні новоутворення молодшого шкільного віку перебувають на етапі формування.

Поясніть:

чому така поведінка є типовою для молодшого шкільного віку;

як вона пов'язана з переходом від ігрової до навчальної діяльності;

чому зовнішній контроль дорослого на цьому етапі ще відіграє важливу роль.

Запропонуйте умови та педагогічні дії, які сприятимуть розвитку самостійності дитини: у навчальній діяльності; у поведінці на уроці; у виконанні домашніх завдань.

Сформулюйте короткий груповий висновок. Чому поступовий перехід від зовнішнього контролю до самоконтролю є ключовим завданням розвитку молодшого школяра?

Питання для загальної дискусії

Чи слід вимагати повної самостійності від учня 1–2 класу?

Які ризики має надмірний контроль з боку дорослих?

Як знайти баланс між допомогою і самостійністю?

Література:

- Василенко Л., Савчин М. Вікова психологія. Київ: Академія, 2021. 376 с.
- Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 112 с.
- Вікова психологія: навч. посібник / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасєка. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 375 с.
- Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. 5-те видання, перероблене, доповнене. Київ: Академія, 2021. 376 с.

Тема 7. Психологічні особливості підлітка

План:

1. Анатомо-фізіологічна перебудова і її відображення в психологічних особливостях підліткового віку.
2. Соціальна ситуація розвитку і провідна діяльність підлітків.
3. Психологічні новоутворення підліткового віку.
4. Криза підліткового періоду.
5. Перебудова навчальної діяльності і її психологічне значення.
6. Особливості формування особистості підлітка.
7. Психологічні проблеми статевого дозрівання.

Питання для самоконтролю:

1. Які основні анатомо-фізіологічні зміни відбуваються в підлітковому віці?
2. Яка діяльність стає провідною в підлітковому віці і чому?
3. Як змінюється значення дорослих у житті підлітка?
4. Які психологічні новоутворення є характерними для підліткового віку?
5. У чому полягає психологічна сутність кризи підліткового віку?
6. Як змінюється ставлення підлітка до навчання?
7. Яке психологічне значення має перебудова навчальної мотивації?
8. Які особливості формування самооцінки у підлітковому віці?

Завдання для усного виконання в аудиторії:

- Поясніть, чому підлітковий вік вважають одним із найскладніших періодів розвитку особистості. Які зміни відбуваються одночасно? Чому вони можуть викликати внутрішні суперечності.
- Назвіть і поясніть основні психологічні труднощі, пов'язані зі статевим дозріванням. Чому підлітки часто не говорять про ці труднощі? Яку роль має підтримка дорослих?

Практичне завдання:

Кейс для групової роботи.

Робота здійснюється в малих групах (4–5 осіб). Час на обговорення: 12–15 хв.

Презентація результатів: 3 хв від групи.

Підліток надмірно зосереджений на своїй зовнішності, часто порівнює себе з однолітками, уникає спілкування, висловлює незадоволення собою та власним тілом.

Обговоріть і поясніть:

- як анатомо-фізіологічні зміни пубертатного періоду впливають на формування образу «Я»;
- чому зовнішність стає центральним об'єктом переживань підлітка;
- як це пов'язано з нестабільністю самооцінки в підлітковому віці.

Визначте можливі психологічні ризики: зниження самооцінки; соціальна ізоляція; підвищена тривожність; формування негативного образу тіла; ризик розвитку депресивних або тривожних проявів.

Запропонуйте доцільні форми підтримки з боку дорослих (батьків, педагогів, психолога): емоційна підтримка та прийняття; коректне обговорення змін зовнішності; формування позитивного ставлення до себе; створення безпечного соціального середовища.

Література:

- Василенко Л., Савчин М. Вікова психологія. Київ: Академія, 2021. 376 с.
- Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 112 с.
- Вікова психологія: навч. посібник / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасєка. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 375 с.
- Максименко С. Д. Психологічні особливості криз підлітка. Практична психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 200 с.
- Меленчук Н.І., Глотова І.В. Життєстійкість підлітків з різним типом акцентуації. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. Вип. 19 (48). 2022. С. 30-45.
- Поліщук В. М. Вікові кризи в підлітковому і юнацькому віці: базові симптомокомплекси: навч. посіб. Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2019. 478 с.
- Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. 5-те видання, перероблене, доповнене. Київ: Академія, 2021. 376 с.
- Токарева Н. М. Лабіринти дорослішання: психічний розвиток особистості підлітково-юнацького віку. Кривий Ріг: ТОВ «НВП «Інтерсервіс»», 2021. 216 с.

Тема 8. Психологія юнацького віку

План:

1. Загальні особливості періоду юності.
2. Ідентичність. Криза ідентичності. Становлення ідентичності.
3. Особистісне та професійне самовизначення старшокласників.
4. Показники соціально-психологічної готовності випускника школи до самостійного життя.
5. Вікові особливості прийняття рішень про кар'єру на етапі зрілої юності.
6. Розвиток самосвідомості в юнацькому віці.

Питання для самоконтролю:

1. Які вікові межі юнацького віку виокремлюють у психології?
2. Чим юнацький вік відрізняється від підліткового?
3. Які соціальні ролі стають провідними в юнацькому віці?
4. У чому полягає криза ідентичності?
5. Які можливі наслідки несформованої або дифузної ідентичності?
6. Яку роль відіграє система цінностей у процесі професійного самовизначення?
7. Що включає соціально-психологічна готовність випускника школи до самостійного життя?
8. Які вікові особливості прийняття рішень характерні для юнацького віку?
9. Як формується образ «Я» у юнацькому віці?
10. Чому самооцінка в юнацькому віці стає більш стійкою?
11. Як самосвідомість впливає на життєві плани та цілі юнака?

Завдання для усного виконання в аудиторії:

- Назвіть і коротко охарактеризуйте основні психологічні особливості юнацького віку. Які з них є продовженням підліткового розвитку, а які – новими?
- Наведіть приклади поведінкових або емоційних проявів кризи ідентичності у старшокласників. Чи завжди криза ідентичності має негативний характер?
- Чи можна вважати юнака психологічно дорослим, якщо він ще не визначився з професією? Обґрунтуйте відповідь.

Практичне завдання:

1. *Групове завдання.* Робота здійснюється в малих групах (3-5 осіб). Час на обговорення: 10-15 хв. Презентація результатів: 3 хв. від групи.

Порівняйте підлітковий і юнацький вік за такими критеріями:

- Самосвідомість (рівень розвитку рефлексії; стабільність образу «Я»; особливості самооцінки);
- Ставлення до майбутнього (наявність життєвих планів; уявлення про професійне майбутнє; роль цінностей і смислів);
- Прийняття рішень (ступінь самостійності; роль емоцій і раціонального мислення; відповідальність за наслідки).

2. *Кейс для групової роботи.* Робота здійснюється в малих групах (4–5 осіб). Час на обговорення: 12–15 хв. Презентація результатів: 3 хв. від групи. Юнак (18 років) вступив до закладу вищої освіти в іншому місті та проживає в гуртожитку. Він задоволений новою свободою, але часто пропускає заняття, не планує час, відкладає виконання завдань. Водночас переконаний, що «ще встигне все надолужити» і не бачить серйозних проблем у своїй поведінці.

Завдання для групи:

- Обговоріть і визначте: які вікові особливості проявляються в цій ситуації; які аспекти самосвідомості та саморегуляції ще недостатньо сформовані; як прагнення до свободи може конфліктувати з відповідальністю.
- Поясніть: які показники готовності до самостійного життя у юнака сформовані недостатньо; чому перехід до самостійного проживання є психологічно складним.
- Запропонуйте конкретні способи підтримки та розвитку самостійності: з боку самого юнака; з боку освітнього середовища (куратор, викладач); з боку родини (без надмірного контролю).

Література:

- Василенко Л., Савчин М. Вікова психологія. Київ: Академія, 2021. 376 с.
- Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці : монографія. Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2021. 408 с.
- Поліщук В. М. Вікові кризи в підлітковому і юнацькому віці: базові симптомокомплекси: навч. посіб. Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2019. 478 с.
- Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. 5-те видання, перероблене, доповнене. Київ: Академія, 2021. 376 с.
- Токарева Н. М. Лабіринти дорослішання: психічний розвиток особистості підлітково-юнацького віку. Кривий Ріг: ТОВ «НВП «Інтерсервіс»», 2021. 216 с.

Змістовий модуль II.
ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ: РОЗДІЛИ ТА РОЗВИТОК НАУКИ

Тема 9. Предмет, завдання та методи педагогічної психології

План:

1. Предмет і завдання педагогічної психології як науки.
2. Виникнення і розвиток педагогічної психології.
3. Методологічні основи педагогічної психології.
4. Основні напрямки і сучасний стан розвитку педагогічної психології.
5. Методи педагогічної психології.

Питання для самоконтролю:

1. Що є предметом педагогічної психології як науки?
2. Які основні завдання педагогічної психології?
3. Які етапи розвитку педагогічної психології можна виокремити?
4. Які основні методологічні підходи використовуються в педагогічній психології?
5. Які основні напрями досліджень у педагогічній психології?
6. Як педагогічна психологія реагує на виклики інклюзивної та цифрової освіти?
7. У чому полягає специфіка спостереження як методу педагогічної психології?
8. Які можливості та обмеження має педагогічний експеримент?
9. Яку роль відіграє бесіда та анкетування у педагогічних дослідженнях?

Завдання для усного виконання в аудиторії:

- Поясніть, що вивчає педагогічна психологія. Чому її не можна звести лише до психології навчання? Яке місце вона посідає серед інших психологічних наук?
- Поясніть, як педагогічна психологія пов'язана з: педагогікою; віковою психологією та соціальною психологією?
- Назвіть і коротко охарактеризуйте сучасні напрями розвитку педагогічної психології: інклюзивна освіта; цифрове навчання; психологічний супровід освітнього процесу.

Практичне завдання:

1. *Групове завдання.* Робота здійснюється в малих групах (3-5 осіб). Час на обговорення: 8-10 хв. Презентація результатів: 2-3 хв. від групи.

Учитель добре володіє навчальним предметом, але учні часто не розуміють матеріал, втрачають мотивацію, у класі зростає напруження.

Питання для обговорення:

- Які завдання педагогічної психології не були реалізовані в цій ситуації?
- Чому знання предмета не гарантує ефективного навчання?
- Які психологічні аспекти навчання ігнорує вчитель?

2. *Групове завдання.* Робота здійснюється в малих групах (3-5 осіб). Час на обговорення: 8-10 хв. Презентація результатів: 2-3 хв. від групи.

Учитель часто спостерігає за поведінкою учнів, але робить висновки інтуїтивно, без чітких критеріїв.

Питання для обговорення:

- У чому полягає специфіка наукового спостереження?
- Чим педагогічне спостереження відрізняється від побутового?
- Які помилки можуть виникати без методологічної основи?

3. *Аналіз кейсу.* Школа активно впроваджує цифрові технології, але у частини учнів знижується увага та навчальна мотивація.

Питання для обговорення:

- Які сучасні напрями педагогічної психології допомагають аналізувати цю проблему?
- Які завдання педагогічної психології актуалізуються в цій ситуації?
- Які методи дослідження доцільні для вивчення впливу цифрового навчання?

Література:

- Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 112 с.
- Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури. 2019. 128 с.
- Лисянська Т.М. Педагогічна психологія. К.: Каравела, 2021. 263 с.
- Педагогічна психологія. Уклад.: Н. Д. Потапчук, С. М. Ольховецький, Є. О. Балабушка, В. С. Ольховецький. Умань : Візаві, 2022. 227 с.

Тема 10. Психологічні основи навчання

План:

1. Поняття про навчання та його психологічні механізми.
2. Проблема взаємозв'язку між навчанням і психічним розвитком.
3. Структура учбової діяльності та чинники її успішності.
4. Психологічні засади ефективного формування знань, навичок, умінь.
5. Психолого-педагогічні аспекти взаємодії дитини із сучасними інформаційно-комунікативними засобами у процесі учіння.
6. Сучасні методики і технології навчання інформатики.
7. Теорія поетапного формування розумових дій (П.Я. Гальперін).
8. Вплив системи компетентнісного оцінювання та моніторингу результатів навчання на якість освіти та розвиток учнів.

Питання для самоконтролю:

1. Як у психології визначається поняття навчання?
2. Чим навчання відрізняється від розвитку і виховання?
3. Чому навчання не завжди автоматично забезпечує розвиток?
4. Яке значення має урахування вікових особливостей у навчальному процесі?
5. Що таке учбова діяльність і які її основні компоненти?
6. Чим відрізняються знання, уміння і навички з психологічної точки зору?
7. Які психологічні особливості навчання інформатики?
8. Які сучасні освітні технології використовуються у навчанні інформатики?
9. У чому полягає сутність теорії поетапного формування розумових дій?
10. У чому полягає сутність компетентнісного підходу до оцінювання?
11. Як система компетентнісного оцінювання впливає на мотивацію учнів?
12. Яке психологічне значення має формувальне оцінювання?
13. Як моніторинг результатів навчання може сприяти розвитку учнів?

Завдання для усного виконання в аудиторії:

- Обґрунтуйте, за яких умов навчання стає розвивальним. Орієнтири: урахування вікових особливостей; зона найближчого розвитку; роль учителя.
- Проаналізуйте структуру учбової діяльності та визначте, який компонент найчастіше порушується в реальному навчанні. Компоненти: навчальне завдання; навчальні дії; контроль; оцінювання.

Практичне завдання:

1. *Груповий аналіз кейсу.* Учень одразу намагається виконати завдання, не зрозумівши умови, часто помиляється й розчаровується.

Питання для обговорення:

- Який компонент учбової діяльності сформований недостатньо?
- Як це впливає на успішність навчання?
- Які дії вчителя можуть допомогти сформувати правильну структуру діяльності?

2. *Груповий аналіз кейсу.* Учні отримують зворотний зв'язок не лише у вигляді балів, а й у формі рекомендацій щодо подальшого навчання.

Питання для обговорення:

- Які психологічні переваги має формувальне оцінювання?
- Як така система впливає на мотивацію і саморегуляцію учнів?
- Чому компетентнісне оцінювання сприяє розвитку, а не лише контролю?

3. *Груповий аналіз кейсу.* Під час використання інтерактивних платформ учні швидко перемикаються між завданнями, але поверхово засвоюють матеріал.

Питання для обговорення:

- Які психологічні особливості учіння в цифровому середовищі тут проявляються?
- Які ризики для навчальної діяльності виникають?
- Які умови допоможуть зберегти глибину засвоєння знань?

Література:

- Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 112 с.
- Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури. 2019. 128 с.
- Лисянська Т.М. Педагогічна психологія. К.: Каравела, 2021. 263 с.
- Педагогічна психологія. Уклад.: Н. Д. Потапчук, С. М. Ольховецький, Є. О. Балабушка, В. С. Ольховецький. Умань : Візаві, 2022. 227 с.

Тема 11. Психологія виховання

План:

1. Предмет і завдання психології виховання.
2. Взаємозв'язок навчання й виховання.
3. Підкріплення як основа формування бажаної поведінки в контексті біхевіорально зорієнтованого виховання.
4. Безумовна позитивна увага до дитини як основа гуманістично зорієнтованого виховання.
5. Провідні принципи діяльнісного підходу у вихованні.
6. Механізми впливу у вихованні.
7. Критерії та рівні вихованості дитини.
8. Поняття моральності. Концепція рівнів і стадій морального розвитку особистості (Л. Кольберг).

Питання для самоконтролю:

1. Що є предметом психології виховання?
2. Які основні завдання психології виховання в сучасній освіті?
3. У чому полягає взаємозв'язок навчання і виховання?
4. Що таке підкріплення у контексті виховання?
5. Які види підкріплення використовуються для формування поведінки?
6. Що означає безумовна позитивна увага до дитини?
7. У чому полягає сутність діяльнісного підходу до виховання?
8. Чому залучення дитини до діяльності є умовою виховання?
9. Які психологічні механізми впливу використовуються у вихованні?
10. Як наслідування та ідентифікація впливають на поведінку дитини?
11. Що розуміють під вихованістю особистості?
12. Які критерії вихованості дитини можна виокремити?
13. Які рівні морального розвитку виокремлює Л. Кольберг?

Завдання для усного виконання в аудиторії:

- Назвіть і охарактеризуйте психологічні механізми впливу у вихованні.
- Обговоріть: наслідування; ідентифікацію; переконання; особистий приклад дорослого.
- Який підхід до виховання є більш ефективним: контроль і підкріплення чи прийняття і співпраця? Обґрунтуйте позицію.
- Чи можливо виховати моральну особистість лише за допомогою правил і контролю? Обґрунтуйте відповідь.

Практичне завдання:

Групове завдання. Робота здійснюється в малих групах (3-5 осіб). Час на обговорення: 8-10 хв. Презентація результатів: 2-3 хв. від групи.

Ситуація 1.

Учитель вважає, що його головне завдання – передати знання з предмета. Питання виховання він перекладає на батьків і класного керівника, вважаючи, що навчальний процес має бути «нейтральним».

Питання для обговорення:

- Чи можливе навчання без виховного впливу?
- Які завдання психології виховання ігноруються в цій ситуації?
- Які виховні ефекти має навіть звичайний урок?

Ситуація 2.

Педагог прагне бути максимально доброзичливим і приймаючим. Він уникає зауважень і вимог, щоб «не травмувати дитину».

Питання для обговорення:

- Як у цьому кейсі інтерпретується принцип безумовної позитивної уваги?
- Чи є межа між прийняттям і вседозволеністю?
- Які ризики для виховання можуть виникнути?

Ситуація 3.

На класних годинах багато говорять про моральні цінності, відповідальність і повагу, але діти не залучені до спільної діяльності.

Питання для обговорення:

- Які принципи діяльнісного підходу порушені?
- Чому слова без діяльності мають слабкий виховний ефект?
- Яку діяльність варто організувати для реального виховного впливу?

Література:

- Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 112 с.
- Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури. 2019. 128 с.
- Лисянська Т.М. Педагогічна психологія. К.: Каравела, 2021. 263 с.
- Педагогічна психологія. Уклад.: Н. Д. Потапчук, С. М. Ольховецький, Є. О. Балабушка, В. С. Ольховецький. Умань : Візаві, 2022. 227 с.
- Пісоцький В.П., Горянська А.М. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 144 с.

Тема 12. Психологічні аспекти індивідуалізації та диференціалізації педагогічної взаємодії

План:

1. Принципи розвитку індивідуальності дошкільника (за В.У. Кузьменко).
2. Поняття «дитячої обдарованості» й основні типи обдарованих дітей.
3. Психолого-педагогічні засади індивідуального підходу до обдарованих дошкільників.
4. Вихованці «групи ризику» та індивідуальна робота з ними.
5. Функціональна асиметрія головного мозку і діти-шульги.
6. Гендерні аспекти навчання й виховання.
7. Психолого-педагогічні засади інклюзивної дошкільної освіти.

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає сутність індивідуалізації та диференціалізації педагогічної взаємодії?
2. Які принципи розвитку індивідуальності дошкільника виокремлює В. У. Кузьменко?
3. Чому врахування індивідуальних особливостей є необхідною умовою розвитку дитини?
4. Що таке дитяча обдарованість з психолого-педагогічної точки зору?
5. У чому полягає індивідуальний підхід до обдарованих дітей у дошкільній освіті?
6. Кого відносять до вихованців «групи ризику» та які чинники цьому сприяють? Які принципи індивідуальної роботи з дітьми групи ризику?
7. У чому полягають гендерні аспекти навчання та виховання?
8. Які гендерні стереотипи можуть впливати на педагогічну взаємодію?
9. У чому полягає сутність інклюзивної дошкільної освіти?
10. Які психолого-педагогічні умови забезпечують ефективну індивідуалізацію в інклюзивному середовищі?

Завдання для усного виконання в аудиторії:

- Поясніть, у чому полягає відмінність між індивідуалізацією та диференціалізацією педагогічної взаємодії.
- Дайте визначення поняттю дитяча обдарованість. Чим обдарованість відрізняється від простої успішності.
- Поясніть, кого відносять до вихованців «групи ризику». Чому ці діти потребують індивідуального підходу?

- Поясніть поняття функціональна асиметрія головного мозку. Охарактеризуйте психологічні та педагогічні особливості роботи з дітьми-шульгами. Чому перевчання є небажаним.
- Охарактеризуйте роль педагога у створенні інклюзивного освітнього середовища.
- Чи можливий індивідуальний підхід у роботі з великою групою дітей? Обґрунтуйте відповідь.

Практичне завдання:

Групове завдання. Робота здійснюється в малих групах (4-5 осіб). Час на обговорення: 15-20 хв. Презентація результатів: 4-5 хв. від групи.

У дошкільній групі є діти з різними індивідуальними особливостями:

- одна дитина демонструє ознаки обдарованості;
- одна дитина має труднощі адаптації та належить до «групи ризику»;
- одна дитина – ліворука;
- решта дітей розвиваються в межах вікової норми.

Педагогу необхідно організувати спільну діяльність так, щоб кожна дитина була залучена і почувалася успішною.

Визначте: які індивідуальні особливості дітей необхідно врахувати; які психологічні ризики можуть виникнути за відсутності індивідуального підходу.

Запропонуйте варіант організації заняття або гри, у якому: реалізується принцип індивідуалізації; враховується диференціація завдань; забезпечується психологічний комфорт для всіх дітей.

Сформулюйте конкретні педагогічні дії: для підтримки обдарованої дитини; для роботи з дитиною «групи ризику»; для створення комфортних умов для дитини-шульги.

Література:

- Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 112 с.
- Колупаєва А. А., Таранченко О.М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
- Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури. 2019. 128 с.
- Лисянська Т.М. Педагогічна психологія. К.: Каравела, 2021. 263 с.

Тема 13. Психологія особистості педагога

План:

1. Поняття «соціального інтелекту» та «соціальної компетентності» як інтегративного чинника успішності взаємодії з людьми.
2. Професіограма педагогічної професії як професії типу «Людина – Людина».
3. Структура та рівні педагогічних здібностей.
4. Проблема «емоційного вигорання» в контексті професійної придатності педагога.
5. Психологічні ресурси педагога: збереження психічного здоров'я, рухова активність і здоровий спосіб життя як умова професійної ефективності.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке соціальний інтелект і яке його значення в педагогічній діяльності?
2. У чому полягає соціальна компетентність педагога та як вона формується?
3. Що таке професіограма педагогічної професії та яке її призначення?
4. Чому педагогічна професія належить до типу «Людина – Людина»?
5. Які професійно важливі якості педагога відображає професіограма?
6. Що таке педагогічні здібності та яка їх структура?
7. Що таке синдром емоційного вигорання педагога?
8. Як емоційне вигорання впливає на професійну придатність педагога?
9. Що належить до психологічних ресурсів педагога?
10. Яку роль відіграє психічне здоров'я у професійній ефективності педагога?
11. Чому рухова активність і здоровий спосіб життя є умовами професійної ефективності?
12. Які психологічні умови сприяють професійному довголіттю педагога?

Завдання для усного виконання в аудиторії:

- Поясніть, чому особистість педагога є ключовим чинником ефективності освітнього процесу.
- Поясніть, що таке соціальна компетентність педагога та чим вона відрізняється від соціального інтелекту.
- Назвіть основні ознаки емоційного вигорання педагога. Як вони відображаються у поведінці та професійній діяльності?

- Обґрунтуйте значення психічного здоров'я, рухової активності та здорового способу життя для професійної ефективності педагога.
- Чи можна вважати турботу про власне психічне здоров'я професійним обов'язком педагога? Обґрунтуйте відповідь.

Практичне завдання:

1. Наведіть приклад педагогічної ситуації, у якій рівень соціального інтелекту педагога є вирішальним.
2. Порівняйте педагога з високим рівнем професійних ресурсів і педагога з ознаками емоційного вигорання.
3. *Групове завдання.* Робота здійснюється в малих групах (3-5 осіб). Час на обговорення: 8-10 хв. Презентація результатів: 2-3 хв. від групи.

Ситуація 1.

Педагог відповідальний, постійно працює понаднормово, прагне ідеальних результатів, але дедалі частіше відчуває втому, дратівливість і байдужість до учнів.

Питання для обговорення:

- Які ознаки емоційного вигорання проявляються?
- Які особистісні риси можуть підвищувати ризик вигорання?
- Які психологічні ресурси варто задіяти для профілактики?

Ситуація 2.

Педагог добре володіє навчальним матеріалом, але часто конфліктує з учнями та батьками. Учні уникають спілкування з ним, у класі панує напружена атмосфера.

Питання для обговорення:

- Які компоненти соціального інтелекту педагога проявляються недостатньо?
- Як це впливає на ефективність педагогічної взаємодії?
- Які аспекти соціальної компетентності потребують розвитку?

Література:

- Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 112 с.
- Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури. 2019. 128 с.
- Лисянська Т.М. Педагогічна психологія. К.: Каравела, 2021. 263 с.
- Самовиховання і саморегуляція особистості : курс лекцій : навчальний посібник. Укладач : О.М. Шевчук. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. 115 с.

Тема 14. Психологія педагогічного спілкування і колективу

План:

1. Поняття та характеристика педагогічного спілкування.
2. Проблема комунікативних бар'єрів у педагогічному спілкуванні та їх специфіка при взаємодії з дошкільником.
3. Проблема педагогічного конфлікту та основні його типи в умовах ДНЗ.
4. Феномени педагогічних стереотипів та ефектів соціальної перцепції.
5. Стили педагогічного спілкування.
6. Педагогічна емпатія і такт.
7. Соціально-психологічний клімат педагогічного колективу, його основні складові та чинники функціонування.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке педагогічне спілкування та в чому полягає його специфіка?
2. Які функції виконує педагогічне спілкування в освітньому процесі?
3. Які основні комунікативні бар'єри виникають у педагогічному спілкуванні?
4. Що таке педагогічний конфлікт і які його основні типи в умовах ДНЗ?
5. Що таке педагогічні стереотипи та як вони впливають на взаємодію з дітьми?
6. Які ефекти соціальної перцепції можуть виникати в педагогічному спілкуванні?
7. Які стилі педагогічного спілкування виокремлюють у психології?
8. Як стиль педагогічного спілкування впливає на поведінку і розвиток дошкільника?
9. Що таке педагогічна емпатія та яке її професійне значення?
10. У чому полягає педагогічний такт і як він проявляється у практиці вихователя?
11. Що таке соціально-психологічний клімат педагогічного колективу?
12. Як психологічний клімат колективу впливає на ефективність педагогічної діяльності?

Завдання для усного виконання в аудиторії:

- Поясніть, чому педагогічне спілкування вважається професійним інструментом педагога.
- Назвіть основні функції педагогічного спілкування та поясніть їх.
- Назвіть основні психологічні причини виникнення педагогічних конфліктів.

- Охарактеризуйте основні стилі педагогічного спілкування. Який стиль є найбільш сприятливим для дошкільників і чому?
- Як стиль педагогічного спілкування окремого педагога може впливати на психологічний клімат всього колективу?

Практичне завдання:

Групове завдання. Робота здійснюється в малих групах (3-5 осіб). Час на обговорення: 8-10 хв. Презентація результатів: 2-3 хв. від групи.

Ситуація 1.

Вихователь вважає одного з вихованців «проблемним» і очікує від нього порушень дисципліни. У результаті будь-яка активність дитини сприймається негативно.

Питання для обговорення:

- Які педагогічні стереотипи та ефекти соціальної перцепції тут проявляються?
- Як ці стереотипи впливають на поведінку дитини?
- Які професійні дії допоможуть подолати упереджене ставлення?

Ситуація 2.

У педагогічному колективі часто виникають непорозуміння, плітки, прихована конкуренція. Це відображається на емоційному стані педагогів і дітей.

Питання для обговорення:

- Які ознаки несприятливого соціально-психологічного клімату проявляються?
- Які чинники могли призвести до такої ситуації?
- Яку роль відіграє педагогічне спілкування у формуванні клімату колективу?

Література:

- Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 112 с.
- Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури. 2019. 128 с.
- Лисянська Т.М. Педагогічна психологія. К.: Каравела, 2021. 263 с.
- Самовиховання і саморегуляція особистості : курс лекцій : навчальний посібник. Укладач : О.М. Шевчук. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. 115 с.

ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЇХ ВИКОНАННЯ

Змістовий модуль І.

ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ЛЮДИНИ НА РІЗНИХ ВІКОВИХ ЕТАПАХ ЖИТТЯ

Тема 1. Предмет, завдання і методи вікової психології

Підготуйте короткі відповіді на такі запитання:

1. Чому важливо розглядати психічний розвиток людини впродовж усього життєвого шляху?
2. Чим відрізняється біологічний, хронологічний та психологічний вік?
3. Як ідеї вікової психології вплинули на розвиток моральних цінностей сучасної освіти?
4. У чому особливості спостереження як методу вікового дослідження?
5. Які види експерименту застосовуються у віковій психології?
6. Яке значення мають тестові методики у вивченні вікового розвитку?
7. Яку роль вікова психологія відіграє у забезпеченні психологічного благополуччя особистості?
8. Як знання вікової психології можуть бути використані у практичній діяльності психолога та педагога?

Творчі завдання та проблемні ситуації:

1. Проаналізуйте життєвий шлях відомого психолога або педагога (напр.: З. Фройд, В. Сухомлинський) Напишіть, як він навчався, що його мотивувало, як долав труднощі, чому надихає вас.
2. Скласти схему: Зв'язок вікової психології з загальною та педагогічною психологією.
3. Заповнити таблицю: Методи дослідження вікової психології та їх характеристика.

Підготуйте доповідь / есе за темою:

Роль психологічної та педагогічної науки у збереженні гуманістичних цінностей і розвитку сучасного суспільства.

Тема 2. Закономірності психічного розвитку особистості в онтогенезі

Підготуйте короткі відповіді на такі запитання:

1. Поясніть, що таке психічний розвиток особистості. Чим розвиток відрізняється від змін і навчання? Чи можливий розвиток без якісних новоутворень?
2. Охарактеризуйте форми, властивості та критерії психічного розвитку.
3. Поясніть одну із закономірностей психічного розвитку дитини (на вибір). Наведіть життєвий або педагогічний приклад.
 - нерівномірність;
 - інтеграція психіки;
 - пластичність і можливість компенсації.
4. Поясніть поняття «рівень актуального розвитку». У відповіді зверніть увагу на: самостійність виконання дій; зв'язок із уже сформованими психічними функціями; значення цього рівня для оцінювання досягнень дитини.
5. Поясніть поняття «зона найближчого розвитку». Розкрийте: роль дорослого або більш компетентного партнера; відмінність між потенційними та актуальними можливостями; значення зони найближчого розвитку для організації навчання.
6. Порівняйте рівень актуального розвитку та зону найближчого розвитку.

Творчі завдання та проблемні ситуації:

1. Скласти таблицю: Рушійні сили психічного розвитку за К. С. Костюком. Опис суперечностей.
2. Скласти схему: Вікова періодизація психічного розвитку до 17-18 років: періоди, соціальна ситуація розвитку, провідна діяльність, новоутворення, кризи психічного розвитку.
3. Надати письмову відповідь. Розкрийте поняття «провідна діяльність», «соціальна ситуація розвитку», «психічні новоутворення». Поясніть, як провідна діяльність зумовлює появу психічних новоутворень у певному віковому періоді. Обґрунтуйте значення цих понять для педагогічної діяльності вчителя.

Підготуйте доповідь / есе за темою:

- ✓ Чому дитина не є «маленьким дорослим»?
- ✓ Вікові кризи: труднощі чи можливості розвитку?
- ✓ Як навчання впливає на психічний розвиток дитини.

Аналіз кейсу

Учні класу мають різний рівень підготовки з інформатики. Частина з них самостійно виконує завдання, інші потребують постійної допомоги, але поступово починають працювати самостійніше.

- Визначте, які прояви рівня актуального розвитку та зони найближчого розвитку можна спостерігати.
- Які педагогічні дії вчителя сприяють переходу учнів із ЗНР до рівня актуального розвитку?
- Як організувати роботу в класі, щоб урахувати різні ЗНР учнів?

Тема 3. Основні теоретичні концепції психічного розвитку особистості

Підготуйте короткі відповіді на такі запитання:

1. Яка роль несвідомого у психічному розвитку дитини в контексті теорії З. Фрейда?
2. Чим теорія Еріксона відрізняється від психоаналітичної теорії Фрейда?
3. Які критичні зауваження висловлюють щодо теорії Піаже?
4. Що таке провідна діяльність і чому вона є ключовою для розвитку?
5. Який зв'язок між провідною діяльністю та психічними новоутвореннями?
6. Чому періодизація Ельконіна є важливою для освітньої практики?
7. У чому полягає суть теорії рекапітуляції С. Холла?
8. Яку роль відіграють біологічні фактори у психічному розвитку дитини згідно з теорією рекапітуляції?
9. У чому полягає суть теорії «tabula rasa» Дж. Локка?
10. Яку роль відіграє виховання і навчання у психічному розвитку дитини згідно з Локком?
11. Як знання вікових періодизацій допомагає майбутньому психологу або педагогу?

Творчі завдання та проблемні ситуації:

- Скласти таблиці вікової періодизації з позицій Е. Еріксона, Д.Б. Ельконіна.
- Надати письмову відповідь. Наведіть приклади застосування положень кожної теорії у навчанні інформатики:
- як ідеї Ж. Піаже пояснюють особливості формування логічного та алгоритмічного мислення;

- як положення Д. Б. Ельконіна допомагають визначити провідну діяльність учнів різного віку;
- які аспекти теорії Е. Еріксона важливі для мотивації та самоідентичності учнів;
- які висновки для роботи з поведінкою учнів можна зробити з теорії З. Фрейда.

Підготуйте доповідь / есе за темою:

Значення теорій психічного розвитку особистості для організації навчання учнів у сучасній школі.

Підготуйте презентацію за темою:

- Фактори та рушійні сили психічного розвитку в теорії психосексуального розвитку З. Фрейда.
- Схожість та відмінність концепцій психічного розвитку З. Фрейда та Е. Еріксона. Характеристика стадій психосоціального розвитку особистості за Е. Еріксоном.
- Основні гіпотези та положення операціональної концепції розвитку інтелекту Ж. Піаже. Характеристика особливостей інтелекту на кожній стадії його розвитку.
- Особливості розвитку моральної свідомості за Л. Колбергом.

Тема 4. Психічний розвиток дитини раннього віку

Підготуйте короткі відповіді на такі запитання:

1. Розкрийте зміст кризи новонародженості та її психологічне значення.
2. В чому різниця між соціальною посмішкою та комплексом пожвавлення?
3. Які психологічні зміни свідчать про завершення періоду немовляти?
4. Порівняйте соціальні ситуації розвитку в періоди немовля і раннього дитинства: назвіть схожі та відмінні риси.
5. Яка діяльність є провідною у ранньому дитинстві та чому?
6. Які помилки дорослих можуть ускладнювати психічний розвиток дитини раннього віку?
7. Розкрийте зміст кризи трьох років.
8. Охарактеризуйте стадії реакції дитини на розлуку з матір'ю, виділені Дж. Боулбі.
9. Чому тривала або повторювана розлука з матір'ю може мати віддалені психологічні наслідки для розвитку дитини?

Творчі завдання та проблемні ситуації:

1. Порівняйте безпечний та небезпечний типи прихильності, заповнивши таблицю:

Тип прихильності	Поведінка дитини	Реакція на розлуку	Наслідки для розвитку

2. Запропонувати рекомендації батькам на обрану тему:
 - «Психологічні особливості кризи 1 року життя: шляхи послаблення кризи»;
 - «Формування самосвідомості та самостійності дитини раннього віку в період кризи 3-х років».
3. Побудуйте короткий «ланцюг розвитку»:
новонародженість → немовля → раннє дитинство
і покажіть, як: змінюється соціальна ситуація розвитку; змінюється провідна діяльність; з'являються нові психічні утворення.

Тема 5. Психічний та особистісний розвиток дитини дошкільного віку

Підготуйте короткі відповіді на такі запитання:

1. Чому дошкільний вік вважається ключовим етапом формування особистості дитини?
2. Розкрийте зміст соціальної ситуації розвитку в дошкільному віці.
3. Як змінюється та ускладнюється провідна діяльність упродовж дошкільного періоду (молодший, середній, старший дошкільний вік)?
4. Що таке егоцентризм та егоцентрична мова? Наведіть приклади.
5. Структура, динаміка і значення ігрової діяльності в дошкільному віці для психічного розвитку дитини.
6. Чим мовлення дошкільника відрізняється від мовлення дитини раннього віку?
7. Які типові труднощі мовленнєвого розвитку можуть виникати у дошкільному віці?

Творчі завдання та проблемні ситуації:

1. Скласти таблицю: Характеристика новоутворень дошкільного віку.

2. Скласти анотацію до фільму: За результатом перегляду документального фільму «Джон» (режисери Джеймс і Джойс Робертсони) проаналізувати проблему зміни у психічному стані та поведінці хлопчика з позиції сучасних уявлень про умови нормального психічного розвитку дитини.

Підготуйте доповідь / есе за темою:

- ✓ Інклюзивне середовище розвитку дитини та система раннього втручання. Психологічна модель раннього втручання.
- ✓ Помилки дорослих у розумінні розвитку дошкільника.
- ✓ Роль дитячого садка у психічному та особистісному розвитку дитини.
- ✓ Чому гра залишається необхідною потребою дитини дошкільного віку.

Практичне завдання

1. *Аналіз кейсу.* Діти 4-6 років грають у «лікарню». Вони розподіляють ролі, дотримуються правил, використовують умовні предмети, але часто сперечаються щодо ролей.

Запитання для самоперевірки:

- Які ознаки сюжетно-рольової гри представлені в цій ситуації?
- Які психічні процеси розвиваються в цій грі?
- Чому конфлікти між дітьми є типовими для цього виду діяльності?

2. *Аналіз кейсу.* Дитина дошкільного віку активно грається наодинці, але уникає спільних ігор з однолітками та має обмежений словниковий запас.

Запитання для самоперевірки:

- Які особливості соціальної ситуації розвитку можна припустити?
- Які труднощі в розвитку мовлення та провідної діяльності проявляються?
- Які психолого-педагогічні умови сприятимуть гармонійному розвитку дитини?

3. Здійснити діагностику за методикою «Малюнок сім'ї». Надати характеристику отриманим даним.

4. Підібрати методики діагностики для кожного компоненту психологічної готовності до навчання у школі (інтелектуальний, мотиваційний, емоційно-вольовий, соціальний).

Надайте характеристику кожній методиці, зазначивши: що саме вона діагностує; у чому полягає завдання для дитини; які результати вважаються віковою нормою.

Поясніть, чому комплексна діагностика є необхідною, а використання лише однієї методики – недостатнім.

Здійснити діагностику психологічної готовності до шкільного навчання за обраною методикою. Надати характеристику отриманим даним.

Приклад методів діагностики психологічної готовності до навчання дітей 6–7 років

Компонент психологічної готовності	Методика	Що діагностує	Завдання для дитини	Ознаки вікової норми
Інтелектуальна готовність	Класифікація предметів	Рівень мислення, уміння узагальнювати, виділяти істотні ознаки	Розкласти картинки на групи та пояснити принцип об'єднання	Самостійно класифікує предмети за родовими ознаками, може пояснити свій вибір
Мотиваційна готовність	Бесіда «Я йду до школи»	Ставлення до школи, мотиви навчання	Відповісти на запитання про школу, навчання, вчителя	Переважають пізнавальні або соціальні мотиви («хочу вчитися», «стати школярем»)
Емоційно-вольова готовність	Завдання на дотримання інструкції	Саморегуляція, довільність поведінки, уміння доводити справу до кінця	Виконати завдання за зразком, дотримуючись правил	Приймає інструкцію, контролює імпульсивні реакції, намагається завершити завдання
Соціальна готовність	«Сюжетні картинки»	Розуміння соціальних норм, уміння взаємодіяти	Описати ситуацію на картинці та поведінку персонажів	Адекватно оцінює поведінку, розуміє правила взаємодії з однолітками й дорослими

Тема 6. Психологія молодшого школяра

Підготуйте короткі відповіді на такі запитання:

1. Поясніть, чому навчальна діяльність стає провідною у молодшому шкільному віці та як вона впливає на психічний розвиток дитини.
2. Опишіть, як взаємовідносини з учителем впливають на формування самооцінки молодшого школяра.
3. Як оцінка вчителя впливає на формування особистості молодшого школяра?
4. Як формується довільна регуляція поведінки в цьому віці?
5. Яку роль відіграють навчальні вимоги у розвитку вольових якостей?
6. Які труднощі емоційно-вольової сфери можуть виникати у молодших школярів?
7. Які причини можуть призводити до труднощів у спілкуванні молодших школярів?

Творчі завдання та проблемні ситуації:

1. Заповніть таблицю з порівнянням особливостей:
 - емоційно-вольової сфери дошкільника;
 - емоційно-вольової сфери молодшого школяра.
2. Складіть психологічний портрет молодшого школяра, який добре навчається, але боїться помилок або має середні навчальні результати, але високу мотивацію. Поясніть: особливості емоційно-вольової сфери; рівень самооцінки; роль дорослого у підтримці дитини.
3. Напишіть лист від імені шкільного психолога до вчителя початкових класів із порадами щодо: розвитку самостійності учнів; підтримки позитивної самооцінки; зменшення шкільної тривожності.

Підготуйте доповідь / есе за темою:

- ✓ Вплив оцінювання на особистісний розвиток молодшого школяра.
- ✓ Навчальна діяльність як провідна діяльність молодшого шкільного віку.
- ✓ Роль учителя у формуванні навчальної діяльності дитини.
- ✓ Баланс вимог і підтримки у роботі з молодшими школярами.

Практичне завдання

1. *Аналіз кейсу.* Учень 4 класу починає пояснювати, чому зробив помилку, намагається сам її виправити та оцінює результат своєї роботи.

Запитання для самоконтролю:

- Які психічні новоутворення проявляються у цій ситуації?

- Як розвиток рефлексії пов'язаний з навчальною діяльністю?
 - Чому це є показником вікового розвитку?
2. *Аналіз кейсу.* Учень легко відволікається на уроці, починає завдання, але не завжди доводить його до кінця.
- Запитання для самоконтролю:*
- Які особливості емоційно-вольової сфери молодшого школяра проявляються?
 - Чи є така поведінка віковою нормою?
 - Які умови сприяють розвитку довільної поведінки?

Тема 7. Психологічні особливості підлітка

Підготуйте короткі відповіді на такі запитання:

1. В чому специфіка перехідного періоду з молодшого шкільного віку в підлітковий період? Поясніть, чому підлітковий вік вважається критичним етапом розвитку особистості.
2. Чим спілкування з однолітками відрізняється від спілкування з дорослими?
3. Яким чином морфофункціональні зміни організму підлітка можуть вплинути на його самопочуття та самоставлення?
4. Які причини виникнення у підлітка почуття дорослості та шляхи його розвитку? Від чого це залежить?
5. Яке психологічне значення має навчальна діяльність для формування самосвідомості та самооцінки підлітка?
6. Що таке сплутана Я-концепція у підлітка? Чим вона характеризується?

Творчі завдання та проблемні ситуації:

1. Розкрийте поняття акцентуації характеру. Чому саме в підлітковому віці акцентуації проявляються найбільш виразно? Наведіть приклади проявів 2–3 типів акцентуацій у поведінці підлітків.
2. Запропонувати рекомендації батькам: «Психопрофілактика кризи підліткового віку».
3. Розробити сценарій психологічної просвітницької години (на 30-40 хв.) для учнів, присвяченої актуальній віковій темі Включіть інтерактивні елементи: вправи, обговорення, відеофрагменти, рефлексію.
4. Сформулюйте 3 умови, які, на думку вашої групи, сприяють психологічному благополуччю підлітка.

5. Складіть таблицю «Якісні зміни у пізнавальній сфері»

Пізнавальний процес	Характерні зміни у підлітковому віці	Прояви в навчальній діяльності
Мислення		
Пам'ять		
Увага		
Уява		

Підготуйте доповідь / есе за темою:

- ✓ Анатомо-фізіологічна перебудова підлітка та її психологічні наслідки.
- ✓ Психологічні труднощі підлітка, пов'язані з тілесними змінами.
- ✓ Почуття дорослості як центральне новоутворення підліткового віку.
- ✓ Баланс свободи та контролю у вихованні підлітка.
- ✓ Навчальна мотивація підлітка: проблеми та шляхи її підтримки.
- ✓ Формування цінностей і світогляду підлітка.

Практичне завдання

1. *Аналіз кейсу.* Підліток різко реагує на зауваження вчителя, демонструє незалежність, знижує навчальну мотивацію, але водночас прагне визнання з боку однолітків.

Запитання для самоконтролю:

- Які прояви підліткової кризи спостерігаються?
- Які особистісні новоутворення формуються?
- Які педагогічні стратегії сприятимуть конструктивній взаємодії з підлітком?

2. *Аналіз кейсу.* Підліток поводить себе по-різному вдома і серед однолітків: у сім'ї – замкнений, у групі – демонстративний і різкий.

Запитання для самоконтролю:

- Як група однолітків впливає на формування особистості?
- Які внутрішні суперечності переживає підліток?
- Чи є така поведінка віковою нормою?

Тема 8. Психологія юнацького віку

Підготуйте короткі відповіді на такі запитання:

1. Розкрийте поняття психічних новоутворень раннього юнацького віку.
2. Поясніть зміст понять «ідентичність» та «криза ідентичності».
3. Назвіть та охарактеризуйте основні показники соціально-психологічної готовності випускника школи до самостійного життя.
4. Охарактеризуйте загальні особливості зрілої юності.
5. Поясніть поняття «психосоціальний мораторій». Наведіть приклади, які характеризують психосоціальний мораторій.

Творчі завдання та проблемні ситуації:

Скласти термінологічний словник: рання юність, ідентичність, самовизначення, внутрішній конфлікт, ціннісна криза, автономія, юнацький максималізм, життєві перспективи, рольове самоприйняття, професійна орієнтація.

Підготуйте презентацію на тему:

- ✓ Юнацька ідентичність: формування та кризи.
- ✓ Рання та зріла юність: спільне й відмінне в психічному розвитку.
- ✓ Проблема розвитку професійного самовизначення в ранній юності.
- ✓ Особистісне самовизначення у період зрілої юності.

Практичне завдання

Аналіз кейсу. Старшокласник (17 років) успішно навчається, але не може визначитися з подальшим професійним шляхом. Він часто змінює плани, орієнтується на думку однолітків, переживає тривогу щодо майбутнього, уникає серйозних рішень. У спілкуванні з дорослими демонструє прагнення до самостійності, але потребує підтримки та схвалення.

Завдання до кейсу:

- Проаналізуйте, які прояви: формування ідентичності; кризи ідентичності; розвитку самосвідомості простежуються в цій ситуації?
- Які показники соціально-психологічної готовності до самостійного життя: уже сформовані; потребують подальшого розвитку?
- Запропонуйте 3–5 педагогічних або психологічних рекомендацій (для вчителя, класного керівника або психолога), спрямованих на: підтримку процесу самовизначення; зниження тривожності; розвиток відповідальності за власний вибір.

Змістовий модуль II.
ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ: РОЗДІЛИ ТА РОЗВИТОК НАУКИ

Тема 9. Предмет, завдання та методи педагогічної психології

Підготуйте короткі відповіді на такі запитання:

1. Чому системний підхід є важливим для педагогічно-психологічних досліджень?
2. Яке значення педагогічної психології для практики навчання і виховання?
3. Які актуальні проблеми досліджує педагогічна психологія сьогодні?
4. Які психодіагностичні методи застосовуються у педагогічній психології?

Творчі завдання та проблемні ситуації:

Підготувати термінологічний словник: педагогічна психологія; предмет педагогічної психології; психологія навчання; психологія виховання; психологія особистості педагога; педагогічний колектив; навчальна діяльність виховний вплив; психолого-педагогічний експеримент.

Підготуйте доповідь / есе за темою:

1. Основні проблеми та завдання педагогічної психології на сучасному етапі розвитку освіти.
2. Роль педагогічної психології у професійній діяльності педагога дошкільної освіти.
3. Чи може педагог працювати ефективно без знань педагогічної психології? Обґрунтуйте відповідь.
4. Наведіть приклад педагогічної ситуації, у якій знання педагогічної психології є необхідним.

Практичне завдання

Проаналізуйте методи педагогічної психології, що застосовуються у роботі з дітьми дошкільного віку. Назвіть не менше 4 методів педагогічної психології (наприклад: спостереження, бесіда, аналіз продуктів діяльності, експеримент).

Для кожного методу коротко опишіть:

мету застосування; особливості використання з дітьми дошкільного віку; етичні вимоги до проведення дослідження. Зробіть висновок, який метод є найбільш доцільним для вивчення психічного розвитку дошкільників і чому.

Тема 10. Психологічні основи навчання

Підготуйте короткі відповіді на такі запитання:

1. У чому полягає відмінність між поняттями «учіння», «научіння», «засвоєння» та «навчання»?
2. Що таке учбова діяльність і які основні її структурні компоненти?
3. Як змінюється учбова діяльність дошкільників порівняно з учнями молодшого шкільного віку?
4. Які сучасні методики і технології навчання є найбільш ефективними для викладання інформатики і чому?
5. У чому полягає компетентнісний підхід і як він реалізується на уроці інформатики? У чому полягає сутність компетентнісного оцінювання результатів навчання учнів?
6. Як поєднати діяльнісний та особистісно-зорієнтований підходи в навчальному занятті?
7. Які умови забезпечують перенесення знань у практичну діяльність учнів?
8. Яка різниця між формувальним і підсумковим оцінюванням?
9. Які критерії та показники доцільно використовувати для оцінювання навчальних досягнень з інформатики?

Творчі завдання та проблемні ситуації:

1. Складіть порівняльну таблицю:

Параметр	Програмоване навчання	Проблемне навчання
Основна ідея		
Роль дитини		
Роль педагога		
Психологічні переваги		
Можливості використання в дошкільній освіті		

2. Доберіть 2–3 сучасні методики або технології навчання (проектне навчання, проблемне навчання, STEM/STEAM, змішане навчання, навчання через діяльність тощо). Опишіть: мету використання кожної методики; роль учителя і учнів; очікувані результати. Поясніть, як ці методики сприяють: активності учнів; розвитку мислення; формуванню ключових компетентностей.

Практичне завдання

1. *Аналіз кейсу.* Вихователь навчає дітей дошкільного віку нової дії (наприклад, складання послідовності або виконання інструкції), використовуючи зразок, пояснення та поступове зменшення допомоги.

Завдання до кейсу:

- Визначте, які етапи поетапного формування розумових дій за Петро Гальперіним можна простежити в цій ситуації.
 - Які психологічні умови забезпечують успішне засвоєння дії?
 - Які помилки можуть знизити ефективність навчання?
2. *Аналіз кейсу.* Учні орієнтуються лише на оцінку, не аналізують власні помилки та не вміють оцінювати результати своєї роботи.

Завдання до кейсу:

- Визначте проблеми в організації оцінювання.
- Запропонуйте зміни в системі оцінювання з урахуванням: формувального оцінювання; самооцінювання; взаємооцінювання.

Тема 11. Психологія виховання

Підготуйте короткі відповіді на такі запитання:

1. Розкрийте психологічну сутність виховання як складової освітнього процесу.
2. Поясніть взаємозв'язок навчання й виховання з позицій педагогічної психології.
3. У чому полягає специфіка виховного впливу порівняно з навчальним?
4. Поясніть основні ідеї концепції виховного процесу із глибинним психозануренням (І. Д. Бех).
5. Назвіть і охарактеризуйте критерії та рівні вихованості дитини.

Творчі завдання та проблемні ситуації:

Складіть таблицю:

Механізм впливу	Психологічна сутність	Форми прояву	Умови ефективності
Приклад і наслідування			
Психічне зараження			
Навіювання			
Переконування			
Санкціонування			

Практичне завдання

Аналіз кейсу: У групі дошкільного закладу дитина систематично відмовляється дотримуватися правил спільної діяльності, ігнорує зауваження вихователя, часто наслідує небажану поведінку інших дітей. Вихователь коливається між заборонами, зауваженнями та ігноруванням поведінки дитини.

Завдання до кейсу:

- Визначте, які психологічні механізми виховного впливу вже використовуються (підкріплення, наслідування, санкціонування, навіювання тощо).
- Запропонуйте комплекс виховних заходів, що поєднує: позитивне підкріплення; безумовну позитивну увагу до дитини; організацію спільної діяльності.
- Сформулюйте педагогічні рекомендації для вихователя.

Тема 12. Психологічні аспекти індивідуалізації та диференціалізації педагогічної взаємодії

Підготуйте короткі відповіді на такі запитання:

1. Розкрийте сутність понять «індивідуалізація» та «диференціація» педагогічної взаємодії.
2. Які психолого-педагогічні умови є необхідними для ефективної індивідуальної роботи з обдарованими дошкільниками?
3. Розкрийте психолого-педагогічні засади інклюзивної дошкільної освіти.
4. У чому полягає педагогічна підтримка дітей з особливими освітніми потребами?
5. Які якості та професійні вміння є необхідними для педагога в інклюзивному середовищі?
6. Розкрийте поняття «гендер» та «гендерна роль». Поясніть відмінність між біологічною статтю та соціально зумовленими гендерними ролями.
7. Які гендерні стереотипи найчастіше проявляються в освітньому середовищі?

Творчі завдання та проблемні ситуації:

1. Складіть структуровану схему, у якій відобразить: основні принципи розвитку індивідуальності дошкільника (за В. У. Кузьменко); їх психологічний зміст; приклади реалізації в освітньому процесі ЗДО.

2. Складіть таблицю:

Категорія дітей	Психологічні особливості	Основні труднощі	Напрями педагогічної підтримки
Діти із ЗПР			
Діти з СДУГ			
Тривожні діти			
Агресивні діти			
Замкнені та сором'язливі			

Практичне завдання

1. *Аналіз кейсу:* У групі ЗДО є обдарована дитина, дитина з проявами гіперактивності та сором'язна дитина, яка уникає групових форм діяльності.

Завдання до кейсу:

- Визначте індивідуальні освітні потреби кожної дитини.
- Запропонуйте варіанти диференційованої педагогічної взаємодії.
- Які умови сприятимуть соціальній взаємодії та партнерству між дітьми?

2. *Аналіз кейсу:* У навчальній групі навчаються учні з різним соціальним, культурним та світоглядним досвідом. Під час спільної діяльності виникають непорозуміння та напруження у спілкуванні.

Завдання до кейсу:

- Визначте, які цінності та компетентності педагога є ключовими для розв'язання ситуації.
- Запропонуйте 3–5 педагогічних дій, спрямованих на: формування взаємоповаги; прийняття різноманіття; партнерську взаємодію.
- Обґрунтуйте свої рішення з позицій психології та педагогіки.

Підготувати презентацію на тему:

- ✓ Толерантність і мультикультурність як умови безпечного освітнього середовища.
- ✓ Психолого-педагогічні умови запобігання дискримінації в освіті.
- ✓ Вплив сім'ї та соціуму на формування толерантності дітей і молоді.

Тема 13. Психологія особистості педагога

Підготуйте короткі відповіді на такі запитання:

1. Охарактеризуйте клас соціономічних професій та загальні психологічні вимоги до фахівців типу «Людина – Людина».
2. Розкрийте поняття «емоційне вигорання» у контексті професійної придатності педагога. Назвіть основні симптоми, причини та стадії емоційного вигорання.
3. Яку роль відіграють рефлексія та самоосвіта у професійному розвитку педагога?

Творчі завдання та проблемні ситуації:

1. Складіть професіограму педагогічної професії (у формі таблиці або схеми), у якій відобразить: основні функції педагога; професійно важливі якості; педагогічні здібності; психологічні ризики професії; умови професійної ефективності.
2. Складіть короткі рекомендації (5-7 пунктів) для здобувачів освіти щодо:
 - поєднання навчальної діяльності з руховою активністю;
 - профілактики емоційного виснаження;
 - збереження психічного та фізичного здоров'я в умовах навчального навантаження.

Підготуйте есе за темою:

- ✓ Професійні якості, які я вважаю ключовими для педагога.
- ✓ Психологічні ресурси, необхідні педагогу для успішної професійної діяльності.
- ✓ Саморегуляція та емоційна стійкість педагога в професійній діяльності.

Тема 14. Психологія педагогічного спілкування і колективу

Підготуйте короткі відповіді на такі запитання:

1. Охарактеризуйте комунікативний, перцептивний та інтерактивний аспекти педагогічного спілкування.
2. Назвіть і охарактеризуйте основні комунікативні бар'єри у педагогічному спілкуванні.
3. Поясніть феномени педагогічних стереотипів та ефектів соціальної перцепції (ореолу, первинності, проєкції тощо).
4. Розкрийте поняття педагогічного конфлікту.

5. Яку роль відіграють емпатія та педагогічний такт у попередженні конфліктів?

Творчі завдання та проблемні ситуації:

1. Для демонстрації ролі мовлення у педагогічному спілкуванні, запропонуйте альтернативні, психологічно коректні формулювання до таких висловлювань педагога:
«Скільки разів можна повторювати?»
«Ти знову поводишся погано!»
«Подивіться, як треба, а не як ти зробив».
2. Визначте, який стиль педагогічного спілкування вам ближчий (авторитарний, демократичний, ліберальний). Поясніть: чому саме цей стиль; які його переваги та можливі ризики у роботі з дошкільниками.
3. Складіть короткий сценарій педагогічного конфлікту (дитина, батьки, колеги) та запропонуйте конструктивний варіант його розв'язання.

Практичне завдання

1. *Аналіз кейсу:* Педагог спілкується з дитиною в підвищеному тоні, часто використовує зауваження та порівняння з іншими дітьми. Дитина стає замкненою та уникає контакту.

Завдання до кейсу:

- Визначте порушення в комунікативному та перцептивному аспектах спілкування.
- Які педагогічні стереотипи або бар'єри проявляються?
- Запропонуйте 3-5 рекомендацій щодо зміни стилю спілкування з дитиною.

2. *Аналіз кейсу:* Педагог робить зауваження дитині публічно, не враховуючи її емоційний стан, що викликає сльози та відмову від подальшої діяльності.

Питання для обговорення:

- Які принципи педагогічного такту порушено?
- Як це впливає на самооцінку та поведінку дитини?
- Як можна було б скоригувати педагогічну взаємодію?

**ПРИКЛАД ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ
з навчальної дисципліни «Вікова та педагогічна психологія»**

1. Предметом вікової психології є:

- А. Психологічні особливості навчання
- Б. Закономірності психічного розвитку людини в онтогенезі
- В. Соціальні відносини в групі
- Г. Формування професійних умінь

Правильна відповідь: Б

2. Психічний розвиток характеризується:

- А. Випадковістю
- Б. Незворотністю та спрямованістю
- В. Повторюваністю
- Г. Незмінністю

Правильна відповідь: Б

3. Нерівномірність психічного розвитку означає:

- А. Однаковий розвиток усіх функцій
- Б. Різні темпи розвитку психічних процесів
- В. Відсутність криз
- Г. Перевагу біологічних чинників

Правильна відповідь: Б

4. Поняття «зона найближчого розвитку» належить:

- А. Ж. Піаже
- Б. З. Фрейду
- В. Л. С. Виготському
- Г. Е. Еріксону

Правильна відповідь: В

5. Провідною діяльністю дошкільного віку є:

- А. Навчальна діяльність
- Б. Спілкування
- В. Сюжетно-рольова гра
- Г. Праця

Правильна відповідь: В

6. Основним психологічним новоутворенням раннього дитинства є:

- А. Довільна увага
- Б. Самосвідомість («Я сам»)
- В. Теоретичне мислення
- Г. Рефлексія

Правильна відповідь: Б

7. Криза трьох років проявляється насамперед у:

- А. Підвищеній слухняності
- Б. Формуванні довільної пам'яті
- В. Негативізмі та впертості
- Г. Зниженні активності

Правильна відповідь: В

8. Провідною діяльністю молодшого школяра є:

- А. Гра
- Б. Навчальна діяльність
- В. Спілкування
- Г. Праця

Правильна відповідь: Б

9. Основним новоутворенням молодшого шкільного віку є:

- А. Самооцінка
- Б. Довільність психічних процесів
- В. Абстрактне мислення
- Г. Професійні інтереси

Правильна відповідь: Б

10. Провідною діяльністю підліткового віку є:

- А. Навчальна діяльність
- Б. Праця
- В. Інтимно-особистісне спілкування з однолітками
- Г. Професійна діяльність

Правильна відповідь: В

11. Основним завданням юнацького віку є:

- А. Формування довільної поведінки
- Б. Професійне та особистісне самовизначення
- В. Адаптація до школи
- Г. Розвиток наочно-дійового мислення

Правильна відповідь: Б

12. Предмет педагогічної психології – це:

- А. Соціалізація особистості
- Б. Психологічні закономірності навчання і виховання
- В. Вікові кризи розвитку
- Г. Формування мотивації праці

Правильна відповідь: Б

13. Навчання, яке випереджає розвиток, за Л. С. Виготським:

- А. Гальмує розвиток
- Б. Не впливає на розвиток
- В. Сприяє психічному розвитку
- Г. Має лише інформативний характер

Правильна відповідь: В

14. Структура навчальної діяльності включає:

- А. Мету, мотив, дії, контроль і оцінку
- Б. Лише засвоєння знань
- В. Гру і спілкування
- Г. Навички і вміння

Правильна відповідь: А

15. Теорія поетапного формування розумових дій належить:

- А. Л. С. Виготському
- Б. Ж. Піаже
- В. П. Я. Гальперіну
- Г. Д. Б. Ельконіну

Правильна відповідь: В

16. Педагогічне спілкування – це:

- А. Побутове спілкування
- Б. Лише вербальна взаємодія
- В. Професійна взаємодія педагога з учасниками освітнього процесу
- Г. Спілкування між колегами

Правильна відповідь: В

17. Найбільш сприятливим стилем педагогічного спілкування є:

- А. Авторитарний
- Б. Демократичний
- В. Ліберальний
- Г. Формальний

Правильна відповідь: Б

18. Комунікативні бар'єри у педагогічному спілкуванні – це:

- А. Рівень інтелекту дитини
- Б. Психологічні труднощі взаєморозуміння
- В. Вікові особливості розвитку
- Г. Особливості навчального матеріалу

Правильна відповідь: Б

19. Педагогічна емпатія – це:

- А. Контроль поведінки дитини
- Б. Здатність розуміти емоційний стан іншого
- В. Професійна дистанція
- Г. Вимогливість

Правильна відповідь: Б

20. Педагогічний такт проявляється у:

- А. Жорсткому контролі
- Б. Формальному спілкуванні
- В. Делікатності та повазі до дитини
- Г. Униканні спілкування

Правильна відповідь: В

21. Соціально-психологічний клімат колективу – це:

- А. Стиль керівництва
- Б. Система управління
- В. Сукупність міжособистісних відносин і емоційного настрою
- Г. Матеріальні умови праці

Правильна відповідь: В

22. Емоційне вигорання педагога характеризується:

- А. Зростанням професійної мотивації
- Б. Емоційним виснаженням і байдужістю
- В. Підвищенням емпатії
- Г. Професійним зростанням

Правильна відповідь: Б

23. Професія педагога належить до типу:

- А. «Людина – техніка»
- Б. «Людина – знак»
- В. «Людина – людина»
- Г. «Людина – природа»

Правильна відповідь: В

24. Соціальний інтелект педагога пов'язаний із:

- А. Рівнем академічних знань
- Б. Умінням ефективно взаємодіяти з людьми
- В. Фізичною підготовкою
- Г. Формальним стилем спілкування

Правильна відповідь: Б

25. Основною умовою професійного довголіття педагога є:

- А. Жорстка дисципліна
- Б. Високий рівень контролю
- В. Збереження психічного здоров'я і ресурсів
- Г. Мінімальна комунікація

Правильна відповідь: В

ПИТАННЯ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

з дисципліни «Вікова та педагогічна психологія»

1. Предмет вікової психології та її місце в системі психологічних наук.
2. Основні розділи та галузі вікової психології.
3. Зв'язок вікової психології з педагогікою, фізіологією, соціологією та іншими науками.
4. Поняття віку та дитинства у віковій психології.
5. Проблеми та завдання сучасної вікової психології.
6. Методи дослідження вікової психології та специфіка їх застосування.
7. Поняття розвитку: форми, властивості, критерії та закони розвитку.
8. Специфіка психічного розвитку людини та його показники.
9. Основні закономірності психічного розвитку дитини.
10. Біологічні та соціальні фактори психічного розвитку.
11. Генотип, вроджені якості та дозрівання як передумови розвитку.
12. Біогенетичний і соціогенетичний підходи до розвитку психіки.
13. Активність особистості як фактор психічного розвитку.
14. Проблема рушійних сил психічного розвитку.
15. Взаємозв'язок навчання і психічного розвитку.
16. Рівень актуального розвитку та зона найближчого розвитку.
17. Інтеріоризація та екстеріоризація як механізми розвитку.
18. Провідна діяльність, соціальна ситуація розвитку, психічні новоутворення та кризові періоди.
19. Теорія рекапітуляції С. Холла.
20. Теорія «чистої дошки» Дж. Локка.
21. Класичний психоаналіз і періодизація З. Фрейда.
22. Психосоціальна теорія розвитку Е. Еріксона.
23. Біхевіоризм і його погляди на розвиток дитини.
24. Теорія соціального научіння (Міллер, Доллард, Сірс).
25. Підкріплення і покарання як способи формування поведінки.
26. Генетична психологія та теорія розвитку інтелекту Ж. Піаже.
27. Інтелектуальний розвиток дитини за Дж. Брунером.
28. Вікова періодизація Д. Б. Ельконіна.
29. Культурно-історична концепція психічного розвитку.
30. Гуманістична психологія про розвиток особистості дитини.
31. Особливості розвитку новонародженого.
32. Криза новонародженості та «комплекс поживлення».
33. Соціальна ситуація розвитку та провідна діяльність немовляти.
34. Значення спілкування з дорослими у психічному розвитку немовляти.
35. Феномен госпіталізму та його наслідки.
36. Формування прихильності у немовлят.

37. Криза першого року життя та її психологічний зміст.
38. Криза трьох років і становлення самосвідомості.
39. Соціальна ситуація розвитку в дошкільному віці.
40. Провідна діяльність дошкільника та її розвиток.
41. Психічні новоутворення дошкільного віку.
42. Розвиток мовлення у дошкільному віці.
43. Сенсорний і розумовий розвиток дошкільника.
44. Розвиток особистості дошкільника.
45. Криза 6–7-річного віку.
46. Психологічна готовність дитини до школи.
47. Методи діагностики психологічної готовності до навчання.
48. Загальна характеристика розвитку молодшого школяра.
49. Соціальна ситуація розвитку та адаптація першокласника.
50. Навчальна діяльність як провідна діяльність.
51. Психічні новоутворення молодшого шкільного віку.
52. Особливості пізнавальної сфери молодшого школяра.
53. Формування особистості у молодшому шкільному віці.
54. Розвиток емоційно-вольової сфери молодшого школяра.
55. Загальна характеристика психічного розвитку підлітка.
56. Соціальна ситуація розвитку і провідна діяльність підлітка.
57. Психологічні новоутворення підліткового віку.
58. Кризи підліткового періоду.
59. Перебудова навчальної діяльності підлітка.
60. Якісні зміни у пізнавальній сфері підлітка.
61. Акцентуації характеру в підлітковому віці.
62. Загальні особливості ранньої юності.
63. Ідентичність і криза ідентичності.
64. Особистісне та професійне самовизначення старшокласників.
65. Розвиток самосвідомості у ранній юності.
66. Соціально-психологічна готовність випускника школи до самостійного життя.
67. Загальні особливості зрілої юності.
68. Дружба та міжособистісні стосунки у зрілому юнацькому віці.
69. Предмет і завдання педагогічної психології.
70. Розділи педагогічної психології.
71. Співвідношення понять учіння, навчання, засвоєння та навчальність.
72. Види учіння й научіння.
73. Учбова діяльність та її структура.
74. Чинники успішності учбової діяльності.
75. Програмоване та проблемне навчання.

76. Теорія поетапного формування розумових дій.
77. Психологічна характеристика виховання та його зв'язок з навчанням.
78. Психологічні підходи до організації виховання.
79. Підкріплення і покарання у вихованні.
80. Психологічні механізми виховного впливу.
81. Критерії та рівні вихованості дитини.
82. Теорія морального розвитку особистості.
83. Індивідуалізація та диференціація педагогічної взаємодії.
84. Обдаровані діти та індивідуальний підхід до них.
85. Діти «групи ризику» та педагогічна підтримка.
86. Інклюзивна освіта та робота з дітьми з ООП.
87. Психологія особистості педагога як соціономічної професії.
88. Педагогічні здібності та професійне становлення педагога.
89. Емоційне вигорання педагога: причини, симптоми, профілактика.
90. Психологія педагогічного спілкування і соціально-психологічний клімат колективу.

ФОРМИ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ УСПІШНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних занять і має на меті перевірку рівня підготовленості студента до виконання конкретної роботи. При поточному контролі оцінці підлягають: рівень теоретичних знань та вміння працювати з науковою літературою, знання матеріалу, продемонстрованого у виконаних (як правило) індивідуальних завданнях; обґрунтованість висновків, а також самостійність та повнота вирішення практичних завдань та аналізу матеріалів; активність та систематичність роботи на заняттях; результати виконання домашніх завдань, тестів, експрес-опитувань тощо.

Форми проведення поточного контролю: усне опитування здобувачів, вирішення практичних завдань, тестові завдання (для зацікавленості у навчанні, розвитку здібностей студента може бути передбачено виконання інших, індивідуальних для кожного студента завдань).

Проміжний контроль проводиться після вивчення відповідних тем або блоку тем з метою з'ясування ступеню засвоюваності студентами відповідного об'єму опрацьованого та вивченого матеріалу та подальшої оцінки рівня отриманих знань. Форми проведення проміжного контролю: тренувальні вправи, експрес-контроль на лекціях, тестове опитування, усне опитування.

Підсумковий контроль у формі екзамену.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Рівень знань оцінюється:

-«відмінно» / «зараховано» А - від 90 до 100 балів. Студент виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно знаходити та опрацьовувати необхідну інформацію, демонструє знання матеріалу, проводить узагальнення і висновки. Був присутній на лекціях та семінарських заняттях, під час яких давав вичерпні, обґрунтовані, теоретично і практично правильні відповіді, має конспект з виконаними завданнями до самостійної роботи, презентував реферат (есе) за заданою тематикою, проявляє активність і творчість у науково-дослідній роботі;

- «добре» / «зараховано» В - від 82 до 89 балів. Студент володіє знаннями матеріалу, але допускає незначні помилки у формуванні термінів, категорій, проте за допомогою викладача швидко орієнтується і знаходить правильні відповіді. Був присутній на лекціях та семінарських заняттях, має конспект з виконаними завданнями до самостійної роботи, презентував реферат (есе) за заданою тематикою, проявляє активність і творчість у науково-дослідній роботі;

- «добре» / «зараховано» С - від 74 до 81 балів. Студент відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень, з допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, але дає недостатньо обґрунтовані, невичерпні відповіді, допускає помилки. При цьому враховується наявність конспекту з виконаними завданнями до самостійної роботи, реферату та активність у науково-дослідній роботі;

-«задовільно» / «зараховано» D - від 64 до 73 балів. Студент був присутній не на всіх лекціях та семінарських заняттях, володіє навчальним матеріалом на середньому рівні, допускає помилки, серед яких є значна кількість суттєвих. При цьому враховується наявність конспекту з виконаними завданнями до самостійної роботи, рефератів (есе);

-«задовільно» / «зараховано» E - від 60 до 63 балів. Студент був присутній не на всіх лекціях та семінарських заняттях, володіє навчальним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні, на всі запитання дає необґрунтовані, невичерпні відповіді, допускає помилки, має неповний конспект з завданнями до самостійної роботи.

- «незадовільно з можливістю повторного складання» / «не зараховано» FX – від 35 до 59 балів. Студент володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу.

**ТАБЛИЦЯ ВІДПОВІДНОСТІ РЕЗУЛЬТАТІВ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ ЗА
РІЗНИМИ ШКАЛАМИ**

100-бальною шкалою	Шкала за ECTS	За національною шкалою	
		екзамен	залік
90-100 (10-12)	A	Відмінно	зараховано
82-89 (8-9)	B	Добре	
74-81 (6-7)	C		
64-73 (5)	D	Задовільно	
60-63 (4)	E		
35-59 (3)	FX	незадовільно	не зараховано
1-34 (2)	F		

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна:

1. Василенко Л., Савчин М. Вікова психологія. Київ: Академія, 2021. 376 с.
2. Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 112 с.
3. Вікова психологія: навч. посібник / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасєка. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 375 с.
4. Колупасєва А. А., Таранченко О.М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
5. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури. 2019. 128 с.
6. Лисянська Т.М. Педагогічна психологія. К.: Каравела, 2021. 263 с.
7. Павелків Р.В. Вікова психологія. К.: Кондор, 2018. 468 с.
8. Педагогічна психологія. Уклад.: Н. Д. Потапчук, С. М. Ольховецький, Є. О. Балабушка, В. С. Ольховецький. Умань : Візаві, 2022. 227 с.
9. Пісоцький В.П., Горянська А.М. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 144 с.
10. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. 5-те видання, перероблене, доповнене. Київ: Академія, 2021. 376 с.
11. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 376 с.

Допоміжна:

1. Данилевич Л.А., Сотніченко Н.О. Соціально-психологічні особливості кібербулінгу в шкільному середовищі. *Наукові перспективи*. № 12 (54) 2024. С. 1711–1723.
2. Кошова І. В., Кресан О. Д. Психологія девіантної поведінки: Навчально-методичний посібник. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 226 с.
3. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції : навчальний посібник. 2-ге видання, перероблене, доповнене. Суми, 2020. 300 с.
4. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці : монографія. Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2021. 408 с.
5. Максименко С. Д. Психологічні особливості криз підлітка. Практична психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 200 с.

6. Меленчук Н.І., Глотова І.В. Життєстійкість підлітків з різним типом акцентуації. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. Вип. 19 (48). 2022. С. 30-45.
7. Меленчук Н.І., Зозуля Л.В. Психологічне благополуччя осіб з різним рівнем самореалізації особистості. *Габітус*. №35. 2022. С. 143-148.
8. Павелків Р.В. Вікова психологія. К.: Кондор, 2018. 468 с.
9. Поліщук В.М. Віковий кризовий розвиток людини від народження до дорослості. Київ: Університетська книга. 2020. 460 с.
10. Поліщук В. М. Вікові кризи в підлітковому і юнацькому віці: базові симптомокомплекси: навч. посіб. Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2019. 478 с.
11. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: навчальний посібник, 4-те вид., випр. і доп. Київ: Каравела, 2020. 418 с.
12. Психологія людини: Л. С. Виготський та сучасна наука : зб. ст. / за ред. М. В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. Вип. 1. 127 с.
13. Самовиховання і саморегуляція особистості : курс лекцій : навчальний посібник. Укладач : О.М. Шевчук. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. 115 с.
14. Токарева Н. М. Лабіринти дорослішання: психічний розвиток особистості підлітково-юнацького віку. Кривий Ріг: ТОВ «НВП «Інтерсервіс»», 2021. 216 с.

Інформаційні ресурси

1. Бібліотека Міжнародного гуманітарного університету: офіційний сайт. URL: https://mgu.edu.ua/science_library
2. Бібліотека Університету Ушинського : офіційний сайт. URL: <https://library.pdpu.edu.ua>
3. Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт. URL: <http://www.mon.gov.ua>
4. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського: офіційний сайт. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
5. Одеська національна наукова бібліотека: офіційний сайт. URL: <http://odnb.odessa.ua/>